

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY

CHARLES UNIVERSITY OF PRAGUE, PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT OF ART

Jana Šprinclová

HUMNA – rozhraní mezi civilizací a přírodou / tradice a globální svět.

RURAL BACKYARDS - Borderline between Nature and Civilization/
Traditions and the Global World

magisterské prezenční studium

KONZULTANT / Consultant: Doc. ak. mal. Zdenek Hůla

Kolegyně Jana Šprinclová zpracovala diplomovou práci na téma „Humna – rozhraní mezi civilizací a přírodou“, která je další v řadě diplomových p. katedry, postavena jako příklad zpracování témat, která jsou obsahově významná a ukazují specifickou dimenzi úkolů současné Vv. Totiž – zkoumat, analyzovat a učitelsky kompetentně interpretovat nemocný svět a hledat oporu ve stálých hodnotách, jsou-li jaké. Hledání doprovází nejistota ze složitosti úkolu a zároveň víra, že jiné cesty není, nemá-li Vv rezignovat na nejsilnější stránky své oborové role. Posilou je dlouhodobě Rámcový vzdělávací program, který vede a inspiruje k takovým krokům svými obsahově odpovídajícími průřezovými tématy. Kolegyně prostudovala relevantní odborné prameny a prokázala orientovanost v kontextech tématu. Toto studium doplňuje o vlastní terénní pátrání a zkoumání, které zastupuje dobře diplomantkou strukturovaný rozhovor s vesnickým starousedlíkem na jedné straně a pečlivě komponované fotografické cykly na straně opačné. Práci pointují ve škole částečně ověřené didaktické řady.

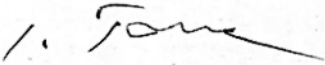
Je zřejmé, že psát diplomovou práci o vsi nelze bez silného osobního angažmá, respektive bez možnosti diplomantky sama se ve světě venkova dostatečně orientovat. Posoudit tedy bude třeba do jaké míry je toto subjektivní pole vyvažováno odborně kompetentními postoji diplomantky a vybranými citacemi autorit. Teoretická část d.p. zkoumá nejen základní pojmy diplomové práce, jejichž východiska je třeba složitě hledat v evropských, lépe řečeno křesťanských tradicích. Stejně významné oborové pohledy na téma sociologie, psychologie, filosofie, antropologie, historie, či religionistiky. Pokusili jsme se s diplomantkou nastavit studium tak, aby výsledky zkoumání odpovídaly požadavkům na nadstandardní přípravu výtvarného projektu v ZŠ, SŠ, popřípadě ZUŠ. Významné je metaforické pochopení tématu diplomantkou jako prostoru rozhraní domova a vnějšího světa. Vše, co bude prozkoumáno a poznáno bude vloženo konceptu didaktické části d.p. a do příprav školního projektu. Co není užitečné pro školu, může být užitečné jen omezeně. Učitelská díkce celé teoretické práce je její velkou posilou.

Diplomová práce má tématu odpovídající strukturu: Venkov / Rodina / Práce / Místo – krajina / Duchovní kultura – svátky /. Kapitoly jsou složeny z historických východisek, pátrají po hodnotových konstantách jednotlivých podtémat a kriticky zkoumají souvislosti dnešní situace. Výše zmíněný zástupný rozhovor se starým pánem dává práci opravdovost, která nestaví na myšlenkových konstruktech, ale odpověďmi na dobře volené otázky, stupňovaně odkrývá ztracené i pozapomenuté hodnoty. Že by se podobné rozmluvy (nejméně v rámci rodiny) měly stát součástí úkolů pro děti namísto, respektive, vedle pokusů například o kresebné studium skutečnosti, je zjevné. Teoretická práce rostla z tendence zachovat podstatné, snahu o hledání opory v autoritách (Blažek, Fromm, Librová, Moldan, Sokol, Le Goff) bylo třeba ředit vlastními interpretacemi a citacemi šetřit, na tyto úkoly diplomantky bylo potřeba mít čas! Bylo uděláno mnoho - jsme díky pracovnímu nasazení kolegyně poměrně velmi blízko cíle.

Didaktická část d.p., významně prostupující i teoretickou část, je jejím vrcholem. Odmítá schémata ve výchově, která nahrazuje obsahy podloženými společnými cíli v rámci projektu. Na straně 53-55 je představena struktura projektu pro mladší žáky na 2. stupni tematizujících Svátky. Kouzlo projektu je systém samostatných uzavřených lekcí, které jsou zároveň předstupněm dalších kroků a aktivit, ve kterých mají svoji důležitost jak jednotlivé práce, tak jejich společná mnohost a univerzálnost. Společné hry, kterými jednotlivé lekce končí, jsou nejen obsahovými pointami, ale také příležitostí nahradit soutěže o „nejhezčí obrázek“. Namísto toho příležitost změnit médium – z malby, objektu k jeho divadelnímu užití, které výsledek nerozpouští, ale umocňuje a činí jedinečným. Odučené hodiny ukazují na učitelské potenciality Jany Šprinclové, např. Příběhy politého ubrusu, či shrnující Posvícenská hostina.

Diplomantka využila příležitosti a možnosti věnovat se skrze téma diplomové práce oblíbené autorské fotografii založené na osobní reflexi tématu a zároveň hledání hlubších obsahových souvislostí. Domnívám se, že díky porozumění pro prostor vsi, jejíž životaběh delší dobu sleduje a je opakovaně jako chalupářka její součástí, dotkla se ve své realizaci něčeho velmi podstatného – zachytila čas místa bez popisné rozvleklosti a přitom s pokornou citlivostí a empatií k životu na vsi. Je zřejmé, že diplomantka úročí i opakovanou účast na volitelných seminářích, které několik let na KvV vedl (často bez odměny) významný čs. fotograf Kamil Varga. Práci zatěžují technické nedostatky (snad plynoucí ze závěrečného chaosu – viz teorie M.E.), totiž nedostatečná jazyková korektura a chybějící stránkování.

V Praze 7. ledna 2009

Navrhuji: výborně

Oponentský posudek k diplomové práci Jany Šprinclové

Téma: **Humna – rozhraní mezi civilizací a přírodou / tradice a globální svět**

Obor studia: **Učitelství výtvarné výchovy pro ZŠ a SŠ, ČJ - VV**

Vedoucí diplomové práce: **Doc. ak. mal. Ivan Špírk**

Jana Šprinclová se ve své práci zabývá tématem „humna“, prostorem na hranici mezi městem, vesnicí, světem známým a nepoznaným, domovem a cizinou, světem konzumu a ekologického myšlení. Autorka stojí v této zemi nikoho a dívá se na obě strany a prezentuje nám dualismus těchto přístupů k životu. A co je nejdůležitější, ukazuje tyto rozdíly žákům pomocí prostředků výtvarné výchovy.

V teoretické části práce se autorka zabývá jednotlivými tématy a srovnává pohled na naše hodnoty. A to rozdílnými pohledy venkova a města. Jednotlivá témata zkoumá do značné hloubky a nechává čtenáři prostor pro hodnocení. Nenabízí sama prvoplánová a romantizující hodnocení idealizující venkovský život.

Didaktická část je velice dobře propracována a doprovázena fotodokumentací prací žáků. Jednotlivé úkoly jsou velmi dobře promyšleny a rozpracovány a splňují i požadavek na pestrost použitých výtvarných technik (chybí zde paradoxně právě fotografie, která by právě mohla být spojnicí mezi didaktickým projektem a prací samotné autorky)

Grafická úprava práce je vynikající, velmi přehledná. Diplomová práce Jany Šprinclové splňuje všechny požadavky obsažené v zadání. Doporučuji k obhajobě.

Otázky k diskusi:

Charakterizovala by jste Váš cyklus fotografií jako dokumentární nebo aranžované fotografie?

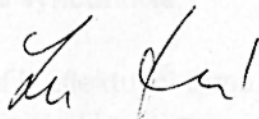
Vzhledem k tomu, že se ve výtvarné části práce věnujete fotografii, postrádám v odkazech k výtvarnému umění právě fotografii. Jaké fotografie či fotky byste žákům představila?

Můžete jmenovat fotografie, jejichž tvorba je pro Vás inspirací nebo ke kterým se Vaše tvorba odkazuje?

Jaký je Váš názor na tvorbu současné umělkyně Kateřiny Šedé věnující se současné české vesnici?

Hodnocení: výborně

V Praze dne 5.1.2009

Mgr. A. Lucie Tatarová

Univerzita Karlova v Praze
Katedra výtvarné výchovy

Pedagogická fakulta
Studijní rok: 2005/06

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

pro **Janu Šprinclovou**

obor studia: učitelství výtvarné výchovy pro ZŠ a SŠ - Čj Vv
typ studia: prezenční

adresa: Wolkerova 20, Jihlava, 586 01 tel.: 604951543
e-mail: janasprinclova@volny.cz

V souladu s §11 Studijního a zkušebního řádu UK v Praze – Pedagogické fakulty
zadávám Vám diplomovou práci na téma

Humna – rozhraní mezi civilizací a přírodou / tradice a globální svět

Pokyny pro zpracování:

V teoretické části diplomové práce prozkoumejte a zpracujte proměnu současné vesnice a jejích kulturních jedinečností. Posudte, jak se dnes rozhraní mezi lidským obydlím a přírodou proměňuje a vyvoďte ze svých zjištění závěry, které budou inspirací pro didaktický projekt. Práce by měla také obsahovat studii o tradiční roli vesnice v historii a o vztazích dneška k hodnotám minulosti.

V didaktické části zpracujte širší výklad pojmu domova na pozadí vesnických tradic a zájmu o svět ve kterém děti žijí, a který poznáný, mají důvod chránit. Připravte návrhy metodických řad a školních projektů, které budou reflektovat teoretické poznatky, pro žáky na 2. stupni ZŠ, s výhledem na možnosti práce se studenty SŠ. Projekt alespoň zčásti v praxi ověřte, zdokumentujte a vyhodnoťte.

Ve výtvarné části diplomové práce vytvořte autorský cyklus fotografií reflektující téma vesnických humen. Cyklus doplňte přípravnými soubory kresebných studií a skic.

Rozsah textu (NS): min. 50 normostran + obrazová dokumentace

Rozsah výtvarných prací: Cyklus (10–14) fotografií + soubor kresebných studií a skic
Dokumentace výtvarných prací žáků nebo studentů

Seznam odborné literatury:

Blažek, Bohuslav: *Venkovy*, Era, Brno 2004, ISBN 80-86517-90-X
Blažek, Bohuslav: *Venkov, města, média*. Slon, Praha 1998, ISBN 80-85850-59-1
Bělohradský, Václav: *Myslet zeleň světa*, Mladá fronta, Praha 1991, ISBN 80-204-0239-X
Čilek, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější*. Dokořán, Praha 2005, ISBN 80-7363-042-7
Dubský, I., Fárová, A.: *Bohdan Holomíček*. Torst, Praha 1995. ISBN 80-85639-58-0
Dufek, A. *Bohdan Holomíček*. Torst, Praha 2000. ISBN 80-7215-112-6.
Eco, Umberto: *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0472-9
Eliade, Mircea: *Dějiny náboženského myšlení I, II, III. OIKUMENE*
Kolář, B.: *Jindřich Štreit ze Sovince aneb Kam (ne)vstoupila noha fotografa*.
Moravská expedice, Moravský Beroun 2001. ISBN 80-86511-0-4.
Moldan, Bedřich: *Příroda a civilizace*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1997, ISBN 80-04-26434-4
Moldan, Bedřich: *Životní prostředí (globální perspektiva)*, Centrum UK pro otázky životního prostředí, Praha 1995, ISBN 80-7066-938-1
Rynda, Ivan: *Globální a regionální problematika vztahu člověka k jeho životnímu prostředí*, Sysifos 4/97, Pardubice 1997
Rynda, Ivan: *Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání*, in Hledání odpovědí na výzvy současného světa, Centrum pro otázky životního prostředí University Karlovy, Praha 2000
Soukup, V.: *Dějiny sociální a kulturní antropologie*, Karolinum, Praha 1996, ISBN 80-7184-158-7

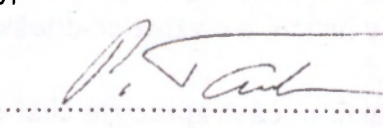
Vedoucí diplomové práce: doc. ak. mal. Ivan Špírk .....

Konzultant: doc. ak. mal. Z. Hůla

Datum zadání diplomové práce: 8. 11. 2005

Termín odevzdání diplomové práce: březen 2007

V Praze dne 25. 11. 2005

Doc. PaedDr. Pavel Šamšula, CSc.
vedoucí katedry

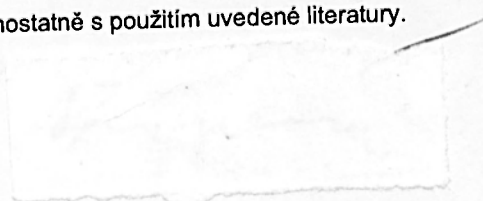
Potvrzuji, že jsem převzal–a zadání diplomové práce:

pódpis studenta-studentky

2.7.2006
datum

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha 25. 11. 2008

ABSTRACT

Špirovič, I. - *Family - traditional values and attitudes / family and global world*

PhD. work, Prague 2002 - University of Karlova, Pedagogical faculty, master's diploma
in Social Studies

Práce se zabývá výzkumem tradiční rodiny a jejího vlivu na společnost, proměnou vztahů člověka k rodině, práci a škole. Didaktický projekt je zaměřen na téma rodinných hodnot, zvyků a oblíbenosti.

Keywords: family, values, tradition, global world, family, home, culture, spirit, culture, culture, family.

This thesis is focused on the research of traditional and modern world, on the changes in human relation to his family, work and education. The topics of teaching project include changes in family, traditions and habits.

Key words: family, values, tradition, global world, family, home, culture, spirit, culture, culture, family.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Doc. ak. mal. Ivanu Špírkovi za laskavé vedení mé práce, Mgr. Martině Trchové ze ZŠ Korunovačnická a jejím žákům, kteří mi umožnili ověřit didaktický projekt v praxi. Dále chci poděkovat rodině, Honzovi jako věčné inspiraci a především milému Matějovi za trpělivost v období psaní mé diplomové práce.

ANOTACE

Šprinclová, J.: Humna – rozhraní mezi civilizací a přírodou / tradice a globální svět.
/Diplomová práce/ Praha 2008 – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra výtvarné výchovy, 86 stran.

Práce se zabývá vztahem hodnot tradičního světa a současnosti, proměnami vztahu člověka k rodině, práci a krajině. Didaktický projekt je zaměřen na téma podzimních svátků, zvyků a obyčejů.

klíčová slova: venkov, město, tradice, globální svět, rodina, práce, krajina, duchovní kultura, svátky

This thesis is focused on the relation of traditional and modern world, on the changes in human relation to his family, work and landscape. The topics of teaching project include autumn holidays, traditions and habit.

Key words: countryside, city, tradition, global world, family, landscape, spiritual culture, holidays

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST	7
ÚVOD	8
1 VENKOV VERSUS MĚSTO	10
2 ČESKÝ VENKOV	13
2.1 Rurální tradice	13
2.2 Následky socialismu	13
2.3 Obnova venkova	15
2.4 Podoba vesnice	15
2.5 Vazby VV a RVP	16
Rozhovor s Vladimírem Šaškem (nar. 1921)	18
3 RODINA	23
3.1 Rodina jako uchovatel tradic	23
3.2 Rodinné a společenské rituály	23
3.1 Podoba tradiční rodiny	24
3.2 Současná rodina	25
3.3 Od stolu k televizi, od televize k internetu	26
4 PRÁCE	28
4.1 Cesty k moderní civilizaci	28
4.2 Mezinárodní dělba práce – globalizace ekonomiky	29
4.3 Práce versus volný čas	30
4.4 Volný čas v technickém světě	31
4.4 Výtvarná výchova ve volném čase dětí	32
5 MÍSTO	33
5.1 Krajina mého domova	33
5.2 Hledání lásky ke krajině	34
5.3 Romantický pohled na krajinu	35
5.4 Podoba dnešní krajiny	35
5.5 Konzumní způsob života a ekologické myšlení	36
5.6 Jak může k ochraně přírody přispět výtvarná výchova	37
6 DUCHOVNÍ KULTURA	39
7.1 Cyklické a lineární vnímání času	39
7.2 Posvátné a neposvátné, všední a sváteční	40
7.2.1 Prostor	41
7.2.2 Čas	41
DIDAKTICKÁ ČÁST	49
Den se krátí, noc se dlouží - svátky, obyčeje a tradice podzimu	53
VÝTVARNÁ ČÁST	77
POUŽITÁ LITERATURA:	85

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

Patřím mezi lidi, kteří si stěžují na složitost současného světa. Velké množství informací, které nestačím vstřebávat, roztěkanost a neschopnost se soustředit nejsou jen průvodní okolnosti psaní mé diplomové práce, ale i mého běžného života. Vím, že nejsem sama, kdo pod tlakem okolí zapomíná, že důležitější než výsledek bývá cesta, která k němu vede. Když se zastavím, zhrozím se, jak rychle život plyne. Touha po úspěchu, jehož manifestace může mít jak podobu materiálního zajištění, tak uznání společnosti, se promítá do kvality života každého z nás. Stres sice může být stimulantem dobrého výkonu, dlouhodobé působení však nemůže ke kvalitě života přispět.

Hodnoty, o kterých budu ve své práci mluvit, nejsou konstrukty výjimečných mozků, ale hodnoty vycházející z lidové kultury, předávající se z pokolení na pokolení. Mým úkolem v rámci pedagogické praxe je působit na postoje žáků ve vztahu ke konzumnímu způsobu života, na jejich parciální ekologické myšlení a podporovat jejich kladný vztah k místu, kde žijí, a k lidem, se kterými se setkávají. Cíl mojí práce spočívá v upozornění na důležité aspekty hodnot tradičního světa a v rámci didaktického projektu jejich zařazení do výuky.

Ve své práci jsem nahlédla do různých oborů společenských věd - filosofie, sociologie, antropologie, psychologie či historie, ale jako pedagog výtvarné výchovy budu spíše zohledňovat pedagogické hledisko než polemiky současných vědeckých teorií.

Uvědomuji si, že škola má na utváření vztahu jedince k těmto hodnotám až druhořadý význam, v první řadě záleží, jak bude žebříček hodnot nastaven v rodině. Škola a zájmové kroužky v tomto směru sice mohou podporovat pozitivní vztah, ale obtížné ho založí. Limity školní výchovy, kde působení (příznějme si) nemusí být tak intenzivní, může posilovat mimoškolní výchova organizovaná různými zájmovými kroužky. Stejně tak třeba i turistický nebo skautský oddíl, díky kterému dítě bude nejen součástí soudržného kolektivu s jistým řádem, ritualizovanými pravidly, ale bude i pravidelně v bezprostředním kontaktu s přírodou na různých výpravách nebo táborech. Podle mého názoru je vhodnou formou k posilování vztahu k hodnotám trvalého charakteru i výtvarná výchova, protože podněcuje citovou stránku osobnosti, která se v jiných předmětech zanedbává. Jak je známé, učení spojené s intenzivním prožitkem je nejúčinnější.

V mé práci se objevují všechna průřezová témata Rámcového vzdělávacího programu¹ jako je Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova. Dříve než se budu věnovat zadanému tématu, vysvětlím, jak rozumím pojmu humna. Slovo humna se začíná z našeho slovníku pomalu vytrácet, možná proto, že je spjato s tradičním

---

¹ „Průřezová témata jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Jedná se o okruhy aktuálních problémů současného světa.“
www.rvp.cz

venkovským prostředím. Když hovořím se svými vrstevníky o názvu své diplomové práce, téměř všichni se pro jistotu přeptají, jestli dobře rozuměli („HU- co?“ - „Humna!“) a nechápavě kroutí hlavou („Co to jako je?“). Moje odpověď zní, že humna jsou známa na venkově jako pozemek za chalupou nebo za stodolou, jako místo s různými účely, kam jedni ukládají věci, které se nevejdou na dvůr, jiní tam mají vysazený ovocný sad či záhony se zeleninou. „*Humno v létě je skladištěm zelené píce, v zimě je zásobárnou slámy a plev.*“² Někdo má humna spojená se zálety a většina z nás zná nejspíše spojení „to je za humny“ (za humny je drak). Já ve své práci humna chápu jako metaforu, jako pomyslný prostor na rozhraní domova a vnějšího světa. Jinak také světa jistoty a tradičních hodnot na jedné straně a neznámého nestálého světa na straně druhé. Mircea Eliade by to možná nazval rozhraním mezi Kosmem a Chaosem.

„Kosmos a Chaos. Příznačným rysem tradičních společností je, že mezi svým obydleným územím a neznámým, neurčeným prostorem, jímž je toto území obklopeno, spatřují protiklad: to první je „Svět“ (přesněji náš svět), Kosmos; to druhé již není kosmos, nýbrž jakýsi „jiný svět“, prostor, který je cizí, chaotický, obydlený strašidly, démony, „cizinci“, kteří jsou ostatně připodobňováni démonům a duším zemřelých. Na jedné straně máme kosmos, na druhé chaos“.³

Pokud budeme mluvit o tradiční kultuře, budeme vycházet z předindustriální venkovské společnosti raného novověku a kultury, která se po ní na venkově udržela. Venkov se svou opatrností k novotám zasloužil o uchování tradic a tradičních hodnot. Těmi mám na mysli vztah člověka k rodině, práci, místu a náboženství.

Než šel Honza do světa, z teplé pece se mu nechtělo. Ale co naplat, máma napekla buchty a řekla: „Jdi a dokud se něco nenaučíš, tak se nevracej!“ A tak Honza šel, přes hory a doly a sedmero údolí, poznával svět, sbíral zkušenosti a pak se vrátil do svého rodného kraje, přes humna zase zpátky do chalupy. Já se ve své práci také budu snažit dobrat poznání a reflektovat ho v závěrečném didaktickém projektu.

---

² LOLEK, J. *Rok v naší chalupě*

³ ELIADE, M. *Posvátné a profánní*

1 VENKOV VERSUS MĚSTO

„Svět je sice jedna velká vesnice, ale hodně osamělá vesnice, z níž už se vytratila veškerá pospolitost. Tuhle jsem sousedce opravil kolo u auta a byla z toho celá tumpachová, že někdo pro ni udělá něco jen tak.“⁴

Venkov. Do středověku v českých zemích jediné místo k životu, od středověku konkurent nově vznikajících měst. Na venkově dlouho přetrvávala nedůvěra k cizímu městskému prostředí, protože zavádělo novoty, které kazily „staré dobré mravy“. Venkované opovrhovali nově vznikající vrstvou měšťanů, která se rekrutovala zejména z řad bohatých kupců. Jejich způsob života a především strategické obchodní myšlení se příliš liší od života prostých sedláků, a tak přirozeně docházelo k rivalitě. Pro měšťany se naopak venkovští sedláci stali terčem posměchu pro svou nevzdělanost a nedostatek touhy po vyšších cílech. *„Venkovské prostředí od počátků středověké civilizace mělo často tendenci vidět ve městech zdroj zkaženosti veškerého lidstva.“⁵*

K cizímu městskému prostředí přetrvávala na venkově nevraživost poměrně dlouhou dobu, i když vesnické služby a řemeslníci velmi často hledali ve městech obživu a měšťanská kultura se stávala pro venkovany vzorem i zdrojem modernizace. Město a venkov byly vzájemně závislé systémy, město potřebovalo zemědělské produkty venkova, který zase měl z prodaných surovin zisk.

Změny směřující k modernímu systému kultury, jehož složky nahrazovaly a doplňovaly zčásti kulturu tradiční, se ve většině evropských zemí uplatňovaly velice zvolna. Mnohé lze přičítat nedůvěře rolníka k novotám, jež nebyly dostatečně osvědčeny praxí, jeho setrvání při tradičních zvycích a hodnotách, která je po celé věky určujícím znakem tradiční kultury.

A co vlastně nazýváme tradicí a tradiční kulturou? Slovo tradice má původ v latinském *traditio/tradere* - předávat. Označuje předávání poznání, schopností, obyčejů či mravů v rámci kultury nebo společenství. Tradiční kultura tedy vyšla z kořenů dávného společenského života a udržela se díky obrovské setrvačnosti. Teprve v průmyslovém věku 19. století postupně zaniká a dnes se s ní setkáme v jejím vlastním prostředí již zřídka. S hmotnou složkou tradiční kultury se dnes máme možnost seznámit nejspíš ještě ve skanzenech a v národopisných muzeích, živé zůstávají obzvláště na jižní Moravě tradiční kroje. Duchovní aspekty tradiční kultury se přirozeně proměnily se změnami v celé společnosti.

---

⁴ anonym, *Pod jednou střechou*, Týden 37/2008

Lidem žijícím ve městě pomalu začíná vadit, že se rodiny uzavírají do sebe a že se sousedi téměř neznají. V 80. letech se proto v Dánsku objevila idea co-housingu neboli spolubydlení, která se od té doby rozšířila v Beneluxu, Německu, Anglii i Americe. *„Principy co-housingu jsou jednoduché: proč parcelovat pozemky na pídizahrádky, když jejich propojením lze udělat krásnou velkou zahradu? Společným rysem všech typů spolubydlení je snaha najít větší sousedskou soudržnost, řada z nich si do vínku navíc dala i ekologické zásady.“*

⁵ PETRÁŇ, J.; PETRÁNOVÁ, L. *Rolník v evropské tradiční kultuře*, s. 14

Prostředí jako sociokulturní determinant ovlivňuje sociální chování jedinců, a to se promítá do klimatu dané společnosti. To si uvědomuje řada sociologů. Bohuslav Blažek, který se věnoval jedinečným způsobem prostředí venkova, vymezuje ve své knize Venkov, města, média charakteristické rysy tří kategorií: venkov, města, média. Rozdíly významů uvnitř systému lze podle něj nejlépe vystihnout jako soubor protikladů. Nejde o čistě vědecky doloženou typologii, ale spíš o tendence v uvažování a chování člověka, který je tomuto prostředí vystaven.

Blažek mluví o třech pólech rovin vnímání našeho světa a na tomto základě vymodeloval morfologickou tabulku o třech sloupcích venkov-města-média, kde sloupec města postihuje „co považujeme za normální nebo mírně patické, čemu jsme nejvíc přizpůsobeni a co nás nechává střízlivými.“⁶ Je deskripcí toho, co nejsnáze přijmeme jako realitu, co známe. Oproti tomu sloupec venkov je více kontroverzní, jedni ho přijímají jako zlatý věk, jiní jako dobu primitivismu, *jeví se jako něco mezi rekonstrukcí minulosti a soudobým mýtem o ní.*⁷ Sloupec média je pro jedny lákavou utopií, pro druhé děsivou dystopií.

Přebírám zde část Blažkovy tabulky, na které chci ukázat vliv různých sociálněkulturních podmínek těchto tří prostředí, ve kterých se zakládá vztah k domovu, rodině a k druhým lidem, ale i vztah k tradici a vnímání a posuzování globalizovaného světa.

Města	porod a umírání se takřka vždy odehrávají v institucích
Venkov	děti mohou být výjimečně svědky porodu doma, častěji umírání doma
Média	přítomnost u porodu a umírání jsou možností volby
Města	nejbližší lidé jsou z nukleární rodiny a známí
Venkov	nejbližší lidé jsou ze širší rodiny a sousedé
Média	nejbližší lidé jsou ti, s nimiž se konverzuje o médiích a skrze média nebo kteří jsou známí z médií
Města	síť známostí založena na náhodě a volbě
Venkov	všichni v místě se znají
Média	nad známými „tváří v tvář“ početně převažují mediálně zprostředkovaní
Města	tendence vyčleňovat z rodiny stále více funkcí
Venkov	převážně soběstačná rodina
Média	místo biologicky dané rodiny přibývá kvazirodin založených na volbě
Města	základní sociální strukturou je ostře vymezená skupina
Venkov	základní sociální strukturou je pokrevní společenství
Média	základní sociální strukturou je měkce vymezená síť

⁶ BLAŽEK, B. *Venkov, města, média*, s. 108

⁷ tamtéž

Jak můžeme z tabulky vypořádat, kategorie venkov je založena na blízkosti a vzájemnosti prostorové i v rovině mezilidských vztahů a charakterizuje ji také větší uzavřenost a soběstačnost. Kategorie města ukazuje větší míru volby v rozhodování, s kým se budeme stýkat a koho zahrneme do své „rodiny“ a mezi své blízké. Prostředí médií prosazuje obraz světa neomezených možností, kde je možnost volby naprostá.

Blažkův systém vnímám jako myšlenkový konstrukt a ve své práci s ním tak budu zacházet. Město charakterizují slova jako dynamičnost, proměna, anonymita, individualita, otevřenost, kdežto venkov tíhne spíše k setrvačnosti, uzavřenosti, tradici a kolektivnosti.

Venkov, jak ho ve své práci chápu já, je odrazem lidského myšlení, je množinou vlastností a přístupů, které nemusíme hledat jen u venkovanů. Je docela možné, že toto myšlení bude dnes vlastní spíše lidem z města, kteří si uvědomují svůj zpřetrhaný kontakt s přírodou a dopad svého chování k životnímu prostředí. Venkov je pro mě konceptuálním systémem, který spočívá v šetrném zacházení s hmotnými statky, v přirozené recyklaci a využívání dostupným zdrojů. Ale také sociálním systémem, který stojí na vztahu sousedství, kde je vazba mezi lidmi daná místem, kde žijí a o které společně pečují. Sousedé se tolerují navzájem a jsou ochotni být si nápomocní. Vztah sousedství a pospolitost společenství chápu jako jednu z nejvýznamnějších atributů systému venkova, který je pro řadu lidí stále nedoceněnou hodnotou.

Myšlenkovému konceptu venkova odpovídá i odolnost vůči módním trendům. Ty vyžadují neustálé obměňování věcí, které používáme, ať už se jedná o oblečení či zařízení domu. Často odhazujeme zcela funkční věci, které však mají tu smůlu, že už nejsou „in“. Vybraný styl se však může projevit i v záměrné kombinaci nesourodých věcí.

Venkovský a městský způsob života nebudou v této práci protiklady dobra a zla, ale dva přístupy k nahlížení světa a jeho chápání.

Pluralita, jako hodnota města, je v soudobé společnosti žádaná a žádoucí, proti toleranci a otevřenosti rovněž nemůže mít nikdo námitky, hranice a možnosti se rozšiřují. Chtěla bych se v této práci zamyslet nad tím, jestli se pro nás nemůže absence řádu stát pastí, kde se začneme ztrácet sami sobě. Zda pokrok směrem k systému médií není jako pozitivní hodnota jen konstruktem, kterému nekriticky podléháme. Zajímalo by mě, jestli za něj člověk neplatí příliš velkou daň v podobě odcizení a osamocení a zda se na jeho úkor nehroubí původní sociální organizace.

Do jaké míry je pro člověka široká nabídka výhodou, či spíše nevýhodou, je otázkou. Pro ilustraci si stačí vybavit pocit při nákupu v hypermarketu, kde nadměrná možnost volby vyvolává spíše frustraci než uspokojení.

2 ČESKÝ VENKOV

V této kapitole se věnuji tomu, jak se vyvíjela podoba venkova v důsledku společenských změn 20. století a jak se změna struktury obyvatelstva podepsala na jejím vzhledu.

2.1 Rurální tradice

Hlavní náplní práce většiny obyvatel vesnice bylo v minulosti zemědělství, rolníci tak na venkově představovali hlavní složku obyvatelstva. Ještě před 150-200 lety byl rolník hlavním obyvatelem Evropy, dnes představuje v západní Evropě asi 5-8% obyvatel.⁸ K charakteristickým znakům rolníka patří práce na vlastní půdě a péče o domácí zvířectvo. Dominantní vztah k půdě, k vlastní zemi, k její přírodě a krajině je znakem rurální kultury. Krajina a obyvatelé jsou chápáni jako jeden přirozený kulturní celek, takže je těžké tyto věci od sebe oddělovat a mluvit o krajině jako takové bez lidí a na druhé straně o člověku bez zázemí krajiny. Vlastnictví půdy se chápalo nejen jako zdroj obživy, ale také jako zdroj myšlenkového a citového světa venkovana a jeho kultury. Půda je pro rolníky něco živého, k čemu je také třeba se chovat jako k živé bytosti. Ve veškeré činnosti rolníka hraje podstatnou úlohu aktivní samostatné rozhodování, které však nekončí hranicemi vlastních pozemků. Rurální tradice je tu živá ve smyslu přetrvávajícího křesťanského přesvědčení, že rolník zde není sám, nerozhoduje pouze o sobě, ale jeho život je začleněn do celého řetězce souvislostí.

Osud rurální komunity je v dnešní době velmi nejistý. Malá a střední hospodářství soukromých rolníků byla z velké části nahrazena velkými farmami a zemědělskými podniky, v oblastech s horšími klimatickými podmínkami a vlastnostmi půdy je navíc z ekonomického hlediska výhodnější dovoz než vlastní výroba. Soukromí rolníci mají velmi dobré předpoklady k šetrnému hospodaření v krajině. Ty jsou dány jejich ekologickým vědomím, které sice nemůžeme objektivně změřit, ale setkáváme se s jeho projevem v postojích, chování, hodnocení a znalostech člověka.

Rolníci v našich zemích neměli v tomto století příliš lehký život, v jejich osudech sehrály roli tři uzlové etapy. Za prvé období pozemkové reformy, které významně posílilo střední rolnictvo, které se tak stalo důležitou oporou demokratických poměrů v první republice. Období úpadku započalo za fašistické okupace a vyvrcholila pak pounorovou kolektivizací, která způsobila likvidaci soukromého rolnictva.

2.2 Následky socialismu

Kolektivizace české vesnice, které předcházelo nadšení z konce druhé světové války, touha a chuť vybudovat novou svobodnou republiku na dřívějších demokratických základech, vzala brzy za své. S vítězstvím KSČ ve volbách v roce 1946 a následným pučem o dva roky

---

⁸ LAPKA, M.; GOTTLIEB, M. *Rolník a krajina*

později sice hesla o budování zněla čím dál častěji, avšak princip svobody jako nedílné součásti obnovy demokracie jak na venkově, tak ve městech byl potlačen. Snaha zemědělců znovu se postarat o svůj majetek byla zhacena násilnou kolektivizací. Komunisté vedeni ideologií společného vlastnictví, které má nastolit rovnoprávnost, nejdříve slovem, ideologií a následně i výhružkami a násilím, nutili tyto rolníky, aby svůj soukromý majetek věnovali do rukou státu, což v tomto případě znamená do rukou KSČ.

Česká vesnice tak před svým možným znovurozkvětem dostala velkou ránu. Praxe později ukázala, že socialistické vlastnictví znamená vlastnictví všech a vlastně nikoho. Jednotná zemědělská družstva jakožto komunistická organizace zastřešující tento nakradený majetek v žádném případě nemohla nahradit zájem a starost, tím méně pak zodpovědnost za každý kus půdy. Velkovýroba, jež se musela držet komunisty nařízeného plánu a závazků různých pětiletok tak nerespektovala jedinečnost krajiny, už vůbec ne její tradici a zvyky. Půda se v tomto případě stala jen pouhou materií pro získávání prostředků. Kde bylo potřeba, zasadila se určitá plodina, zřídil se kravín a nebo postavil vepřín. Přání a potřeby vesnice, která doposud žila v symbióze s krajinou, nebyly vůbec vnímány. Sami rolníci, kteří byli nuceni vstoupit do družstva a tím pádem hospodařit na svém a zároveň cizím, museli utrpět velkou psychologickou ránu. Z dřívější sami nejlépe věděli, co jejich zem potřebuje, ale najednou se museli řídit úkoly centrálního plánování.

Nemusíme být dobří znalci historie, stačí se podívat na současnou vesnici. Dřívější panství a statky často nalézáme v naprosto zpustošeném stavu. Z historických stavení se během desetiletí komunistické vlády stávaly sklady, útočiště vojenských jednotek nebo prostě jen opuštěné a chátrající budovy, které rok od roku ztrácely duši. Historie výstavby byla navíc narušena naprosto necitlivou architekturou šedesátých a sedmdesátých let, kdy se na příkaz z vyšších míst stavěly šedé betonové krabice, sloužící možná pro dobro lidu, avšak ve své uniformní a unifikované estetice vůbec nerespektovaly ráz krajiny.

Venkovský člověk tak musel být zmatený. Na jednu stranu si uvědomoval tradici svých předků a prostředí, v němž vyrůstal. Na stranu druhou mu oficiální ideologie říkala, že to všechno bylo ne-li úplně špatné, pak alespoň pomýlené. Člověk se tak stal stromem, kterému byly zpřetrhány kořeny a bez nich strom nemůže kvést. Tento rozpor, kdy se ve venkovském člověku i ve svobodné době střetává dvojí nostalgie, pozorujeme dodnes. Vedle nezpochybnitelného dědictví jejich předků, je to i dědictví jeho samotného: cožpak má odmítnout svoji dosavadní práci, byť ji vykonával v zájmu ideologického nařízení?

Nová generace komunisty už neovlivněná pak tento rozpor u svých rodičů a prarodičů vnímá nejvíce, což samozřejmě souvisí i se sociální a ekonomickou situací doby a svoji vesnicí opouští. Znamená to jediné, dnešní česká vesnice je tvořena zejména obyvateli, kteří v ní zůstali bez pevné půdy pod nohama, anebo lidmi, kteří se do této vesnice nastěhovali a žádnou pevnou půdu pod nohama ani nevyžadují.

Násilné kolektivní družstevnictví, kde se zodpovědnost jednotlivce přenesla na kolektiv, nemohlo skončit jinak než fiaskem. Nic, co nevychází z vnitřního přesvědčení člověka, pověřeného se starat o lány a meze, se nemůže setkat s dobrou odezvou. Člověk pracující

v anonymitě družstevního podniku tak mohl napáchat škody, které se otiskly jak v krajině, tak v charakteru společnosti. Bohužel tradice velkých podniků nevytizela, ale tento model převzaly velké zemědělské společnosti, které mohou páchat stejné škody. Je velmi těžké obnovit tradice menších rodinných statků, které jsou pro krajinu jistou zárukou péče o vlastní majetek, často vlastně o lokální podobu krajiny. Vysekávání mezí, starost o les a údržba polních cest jsou pro člověka z města samozřejmě věci do té doby, než se setká se zpusťšenou krajinou, kde má příroda ve všech směrech navrch. Citlivé zacházení s podobou krajiny je podle mého názoru odrazem kulturní vyspělosti místa.

2.3 Obnova venkova

Existuje řada lidí, kteří si nabourání své venkovské kontinuity nechtějí nechat líbit a aktivně se podílejí na zvelebování svých obcí. Ministerstvo pro místní rozvoj se v 90. letech snažilo přispět formou grantů na obnovu vesnice, rozvoj podnikání ve venkovských regionech, vlastní stavební obnovu vesnice a péči o krajinu.

Soutěž Vesnice roku, vyhlašovaná od roku 1995 Programem pro obnovu venkova, se snaží vyzdvihnout aktivity obcí a jejich občany, kteří se snaží zkulturovat a zvelebovat místo, kde žijí, kteří rozvíjejí místní tradice a zapojují se do společenského života v obci. Dalším cílem soutěže je povzbudit obyvatele venkova k aktivní účasti na rozvoji svého domova a také upozornit širokou veřejnost na význam venkova.⁹

Bohuslav Blažek¹⁰ zastává názor, že k obnově venkova může přispět jen venkov sám. Nelze podle něj zasahovat z vnějšku, z pozice městských intelektuálů, ale vycházet z potřeb místních lidí a jejich zájmů. Lidé na venkově musí získat zpět svou sebedůvěru, aby nemuseli podléhat tlaku odlišného městského myšlení. Venkovský způsob myšlení odráží i podoba a úpravy vesnických domů. Schopnost recyklovat materiály a vystačit s alternativami dává venkovu jeho nezaměnitelnost. Tam, kde je díra v plotě, nemusí venkovský člověk pořizovat plot nový, ale jednoduše ho vyspravit. Co na tom, že k opravě použije třeba plechovou tabulku, kterou najde v dílně. Městský způsob uvažování vyžaduje stylové, dokonalé řešení, které však potlačují rozmanitost a jedinečnost. Město je v tomto smyslu podle Blažka unifikovanější a jednotvárnější než venkov.

2.4 Podoba vesnice

Co je zajímavé z hlediska vizuální kultury, která nás zajímá v souvislosti s výukou výtvarné výchovy, je podoba tradiční a současné vesnice, na které se podepsala celá výše uvedená historie. Sledovat architektonické proměny místa je zajímavé jak z hlediska dějin architektury, tak z hlediska sociologie, protože dobře odráží myšlení dané společnosti.

Tradiční zemědělská vesnice je urbanistickým souborem hospodářských a obytných staveb na jednotlivých pozemcích, který může mít nejrůznější prostorové uspořádání.

---

⁹. www.vesniceroku.cz

¹⁰ BLAŽEK, B. *Venkovy*

Vývojově nejstarší je shlukové uskupení jednotlivých domů. Dalším typem je okrouhlá forma návsi s radiálním uspořádáním lánů. Středově souměrná je ulicová (silniční) zástavba, jejímž středem probíhá komunikace. Konečně návsní typ má komunikaci rozšířenou v pravidelnou nebo nepravidelnou návsi s hranicemi pozemků kolmo na směr páteřní komunikace. Pro zemědělskou vesnici je charakteristické, že obdělávané pozemky jsou dostupné přímo z usedlostí.

Kolektivizace zemědělství s sebou přinesla na venkov zemědělské velkovýrobní areály, které jsou situovány mimo současnou zástavbu vesnice. Přiblížit se městu měly pomoci nové stavby vícepodlažních „bytovek“ a řadových rodinných domů, jejichž velikost a umístění nedbala na prostorový ani historický kontext dosavadní zástavby. Tradiční návsi s kaplí nebo kostelem dostala nové dominanty jako kulturní dům, prodejnu Jednoty aj.

Postkomunistické období přineslo na venkov další změny, nová výstavba nemá žádná kritéria, často chybí promyšlený územní plán, takže zástavba přirůstá bez koncepce po jednotlivých stavbách a nepočítá s veřejným prostorem. Pro rychlé územní rozšiřování měst a vesnic se vžil termín sídelní kaše, která vzniká od konce 90. let rozšiřováním obcí v okolí velkých měst. Negativně se na podobě venkova podepsal fenomén typových rodinných domů, které měly snahu co nejvíce se odlišit od předešlé „panelákové éry“. Nevyvážené kombinace různých stavebních prvků a historizujících stylů, sedlové střechy, balkóny, balustrády, arkýře a vikýře, sloupy a obloukově klenutá okna nebo dveře jsou charakteristické pro nový styl tzv. „podnikatelské baroko“. Domy, které mají vzbuzovat zdání luxusu však využívají levných náhražek (plastová okna, betonová zámková dlažba) a svou nabubřelostí budí spíš údiv nad vkusem majitelů, kteří chtějí prezentovat honosným domem svůj úspěch.

2.5 Vazby VV a RVP

Jedním z úkolů školy je příprava dětí na aktivní občanský život, výchova k zodpovědnému jednání s ohledem na lokální i globální rozměr. Téma *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* je ostatně ustaveno i jako jedno z průřezových témat RVP. Jedna z jeho tezí zní: „*Prohlubuje porozumění událostem, které mají vliv na vývoj Evropy a světa a zdůrazňuje osobní odpovědnost za dění ve společnosti.* (RVP)“.

Předmět výtvarná výchova nevyužívá jen nástrojů estetické výchovy, ale vztahuje se i k širším společenským souvislostem. Znalost kultury a historie se považuje za jednu z hlavních složek podílející se na vědomí občanské identity. Kultura, která si zakládá na svých tradicích, má větší dostředivou sílu než kultura s vyhasínající pamětí. Předešlá historická etapa našeho národa, na kterou bychom možná rádi zapomněli, však patří k naší minulosti stejně jako emancipační snahy v národním obrození, které přineslo kulturní rozkvět. Loajalita a hrdost patří k základním pilířům sebevědomé společnosti, kterou bychom jako občané evropského prostoru měli být. Jak může tomuto myšlenkovému okruhu přispět výuka výtvarné výchovy?

Výtvarná výchova může tento tematický okruh do své výuky zařadit jako potenciál k přemýšlení o vztahu k půdě, zemi a veřejnému prostoru.

Úvahy nad řešením dispozic tradičních venkovských zástaveb (i městských), které vycházely z konkrétních potřeb jeho obyvatel, srovnání s necitlivými zásahy socialistické architektury a zejména novými divokými výstavbami po revoluci by dětem mohl poskytnout didaktický projekt zaměřený na urbanismus. V rámci něho by děti mohly kreslit plány ideální obce nebo je sestavovat z krabiček jako prostorové modely. Nejvhodnější formou by byla v tomto případě skupinová práce, protože by se děti učily spolupracovat v zájmu společného výsledku. Tento úkol se může dále rozvíjet. Skupiny si mohou své návrhy vyměnit, zhodnotit práci a dále „přistavovat“ s ohledem na původní zástavbu. Naučily by se tak reagovat na dané podmínky.

Veřejný prostor ovlivňuje a formuje estetické cítění obyvatel možná více, než jsme ochotni si připustit. Kriticky nahlížet a hodnotit veřejný prostor je jedním z úkolů výchovy dětí k občanství. S fotoaparátem v ruce mohou žáci sbírat materiál, který se ve škole může společně vyhodnotit. To, že odhalíme problém, už je první krok k nápravě. Vedeme děti k tomu, aby se dívaly kolem sebe s otevřeným očima a nebyly lhostejní k podobě své obce (města).

Rámec výtvarné výchovy vybízí k tomu, abychom dokázali kriticky hodnotit estetiku veřejného prostoru. Učitel může prezentovat fotografie architektury, které budou východiskem pro diskuzi. Diskuzi může rozvíjet výtvarný úkol - do xeroxové fotografie zástavby navrhnout vlastní stavbu.

Rozhovor s Vladimírem Šaškem (nar. 1921)

Vladimír Šašek vyrůstal na velkostatku v Rantiřově u Jihlavy, který po znárodnění zabraly Státní statky. Po roce 1989 získal v restituci majetek zpátky, dnes na něm hospodaří jeho syn s rodinou. Konkrétní osud člověka přibližuje podobu předválečného venkova a jeho poválečném vývoji.

Kdy jste se přistěhovali do Rantiřova?

My jsme se sem přistěhovali, když jsem začal chodit do školy, to mi bylo 7 let a byli jsme tady až do komunistů, do 48. roku.

Kdo všechno tu bydlel?

Nahoře jsme bydleli my a tady dole bydlel děda Šašků a tam bydlel děda Suchánek.

Jak se všichni snášeli?

Já myslím, že jo, on totiž ten vztah těch lidí nebyl takovej jako dneska bojovnej, většinou to byli lidi, kteří se uměli podřídít a viděli tu realitu.

Jak se lišila zemědělská práce v minulosti a současnosti?

Na statku tady bylo ohromný množství lidí, co já si pamatuju z těch nejranějších let, výplatní listy se dělaly vždycky v sobotu a byly to tři listy lidí, to bylo 60-90 lidí, na žně byli ještě další, když bylo víc práce, tak se přibírali, můj dědeček nebyl moc na mechanizaci, tak jetel třeba sekali ručně, kosou, za každým sekáčem byla jedna ženská, která to dávala do snopů, stavělo se to potom najednou večer.

Když jste o žních potřebovali tolik brigádníků, to byli místní?

No, většina těch lidí byli trvalí zaměstnanci, to byli deputátníci, kde podíl tý jeho mzdy byl finanční, a jednak v naturálních, to byl ten deputát, my jsme moc lidí, kteří se střídali, moc neměli, na některých statcích se to střídalo, ten sociální rozdíl byl markantní, to byli lidi, kteří neměli žádnéj majetek, přistěhovali se nanejvýš s nějakou tornou s věcmi a měli jenom slavníky, to byly velký rozdíly, mě už to tenkrát nějak tak popuzovalo, že jsem hledal formu, jak to změnit, jako mladej kluk, no, fantasmagorie.

Jako že byste jim nějak pomohl?

No, já jsem si představoval, že by se vyvažovalo pro všechny, poněvadž když se dělalo od rána od 6 do 11 a od 1 do 6 nebo do 7, tak ty ženský, který měly za ty dvě hodiny pro děti uvařit, tak to byl velkej problém, vařily se většinou polívky, ale já jsem byl přesvědčenej, že by se to zlepšilo; ten způsob života byl úplně jinej, nedávno jsem obědval tady s chlapama, tak jsem si říkal, jak se to všechno změnilo, že se to realizuje, obědvají společně, i ta úroveň stolování je vysoká.

Bylo to na všech statcích?

Jo, to bylo na všech statcích, dělalo se i v sobotu, to byly takový zvyklosti, nebyly dovolený, v sobotu večer byla výplata, to chodily ženský, co sbíraly brambory, ty měly příležitostnou brigádu.

Zajímalo by mě, jak se takové množství zaměstnanců mohlo uřídit.

Situace vypadala tak, že byl takzvanej šafář, to byla poloodborná síla, která s nima chodila na práce a jinak se to praktikovalo tak, že v 7 hodin večer, když se krmil dobytek, se sešli šafáři s mým tátou a vybrali nejlepší variantu na příští den, takže to byla mokrá a jednak suchá varianta.

Kolik tady bylo šafářů?

No, tak tři čtyři, ještě s nima někdy byl takovej mladej člověk, praktikant, přišel se naučit něco, šafář organizoval skupinu, zapisoval odpracovaný hodiny, účetní to zpracoval na výplatu, šafář nepracoval na poli, ten, když se rozorala brázda, tak musel vyměřit dílky, protože to se pak lidi pohádali, když měl někdo víc.

A kolik hektarů se obdělávalo?

No, je to pořád většinou stejný, poněvadž tady byly ty hranice dělaný tím tereziánským katastrem a to se moc neměnilo, příkopy se zachovaly dneska zas, třeba v lese jsou patníky, označený datem 1736, to byl ten první tereziánskej katastr, to se moc neměnilo, bylo to většinou okolo těch 200 ha orný půdy.

Jak vypadal Rantířov před válkou?

Tuhle jsem se díval okolo toho hnojiště, jak se rozrůstá Rantířov, tenkrát to byla nepatrná vesnička, tam u těch rybníků byly tři baráky, tam co je dnešní hospoda, to byla německá

hospoda, co je kulturák, tam byla česká, to se učilo v jednotřídce, jeden kantor měl čtyři oddělení, od první do čtvrtý, to bylo asi 30 dětí, to už nedovedu spočítat, škola byla tam, co stojí na vršku, jak je mateřská škola, na druhé stupeň se chodilo do Vyskytný, pak se postavila Masarykova škola, tak se chodilo tam, ve Vyskytný to byla stará budova, půlka byla německá, půlka česká, byl tam český i německý kantor, a chodily tam všechny děti z vesnic, v tom ty sociální rozdíly nebyly. Když začaly prázdniny, tam jsme zuli boty, oblíkli trenýrky a chodili bosí celá vesnice, kdo by byl obutej, to bylo nepředstavitelný.

Znal jste děti, které na boty vůbec neměli?

No byly, to byl rozdíl, který mě nutil přemýšlet o tom, jak to zařídit; ono se to vyvíjelo, ty lidi, kteří neměli nic a potom se nastěhovali do toho německého majetku, tak tam najednou bylo všechno, nábytek, zvířectvo, pole měli vlastní, některý se toho chopili dobře, celá řada jich to nezvládla.

A kolik jste měli kusů dobytka?

Měli jsme 200 kusů hovězího dobytka, tisíc prasat a pět párů koní. My jsme nepásli, to nevyhovovalo, poněvadž tady u toho statku byla škrobárna, zpracovávali tady brambory, nákupčí nakoupil dobytek, který vážil tak 200-300 kg a byl odchovanej na pastvě venku, a přišel sem a tady jsme ho uvázali do stáje a krmili ho intenzivně těma odpadkami z toho průmyslu a přidával se šrot a to byly fantastický přírůstky.

Jak se páslo takové stádo?

No, to se hnalo pod železniční most a vždycky s nima chodili dva, oni měli takový biče a to jsem od nich pochytil novýho, že pásli dobytek do takových deseti až jedenácti, pak je zahrnali k řece, ten dobytek se napil, zalehl a do těch dvou hodin ležel a pak je zase hnali ven, ta technologie toho pasení je dost důležitá.

Jaké plodiny jste tu pěstovali?

Tady se pěstovalo kvůli tomu podnebí žito a pšenice ne, ječmen vůbec, až daleko později, a ty brambory.

Co se dělalo, když přšelo?

No, tak to se mazaly všechny vozy, taková údržba.

Zaměstnaní tady byli muži i ženy?

Byli tady muži, ženy i děti dělaly v rekultivaci těch brambor, děti pokládaly povřísla na zem, podbíračka vzala tu hrst tý slámy, a v předvečer, než se skončilo, tak se ty zavázaný snopy stavěly do takovejch panáků, k tomu fungovaly ty děti, že to stahovaly.

Pomáhali jste jako děti s prací?

No, můj bratr Honza většinou hrál tady fotbal, měl takovou metodiku, že když prohrál, tak sebral míč, to byl jeho míč, a šel domů, ale jinak v tom raným věku jsme pomáhali, já jsem si zakládal na tom, že umím jezdit s těma volama, mlátit, set obilí. My jsme byli vychovávaný ne jako nějaký mimořádný premianti, ale normálně jsme museli pracovat, ten vzájemný vztah s vrstevníky v tý vesnici byl docela jinej, než když se ty lidi oddělovali, nám to bylo úplně jedno.

Mělo hodně kluků vlastní míč?

To neexistovalo, to měl málokdo.

Jak jste si hráli?

Většinou se dělaly boudy někde v mezi, byly to takový bunkry, kde jsme udělali střechu a komín a ohniště, nachytali jsme holuby a pekli jsme si holoubata, jedli jsme to polosyrový, nějaký sportovní vyžití tady nebylo, to až v pozdější době hlavně brácha založil takovej klub s fotbalem, máma jim koupila bílý trička a červený trenýrky a dopředu jim vystříhla z červený látky R. Tam pod nádražím, jak je ta pastva, tak tam bylo žito, ale to jim nevadilo, tam udělali branky.

Jak nesla vaše rodina znárodnění majetku v roce 1948?

No, my jsme měli výhodu, že jsme byli poměrně mladí, ale ty starší generace to hrozně těžko prožívaly, protože to bylo nepředstavitelný, kdybys něco vlastnila a oni ti to pak seberou, táta byl za války zavřenej, když se vrátil těsně před koncem války, tak nám tady pomáhal hospodařit, druhý rok ale byla veliká neúroda a táta mezitím umřel, my jsme zůstali sami s bráchou, bylo nám 25 let a museli jsme začít hospodařit, vystěhovali nás do tý hájovny tam za mlejn, nebyla tam elektrika, prodali jsme piáno a udělali jsme si tam elektriku a žili jsme tam s mámou na samotě, máma tam byla spokojená, ale já jsem počítal s tím, že utečeme, po válce se vrátil jeden náš známej, v Anglii byl náměstek ministra a zabýval se zemědělskou politikou, a on přijel a říká, tady to špatně dopadne, odejděte, já vám zprostředkuju pronájem statků, máma byla hodně proti, nechtěla nikam. Vzhledem k tomu,

že jsme byli mladý, tak jsme to snášeli líp než ti staří, a pořád jsme měli vidinu, že utečeme, ale ta starší generace, to pro ně byla úplná tragédie.

Co se stalo se statkem?

Tady byl státní statek, tady si udělali ředitelství státního statku, celkem jako v porovnání s těma okolníma statkama to tady bylo v pořádku.

Museli jste plnit dodávky?

No za komunistů jo, to byl likvidační způsob na ty lidi, ti to nemohli splnit, my jsme jako kluci měli zkušenosti v hospodářství, ale životní zkušenosti jsme neměli.

Je to věda, jak dobře zorat a zaset..

Je to zajímavý, to hospodářství, není to žádný diamantovej důl, ale když se to dobře vede, tak je to slušný živobytí, nevýhoda je, že každý den je jinak, já když říkám těm chlapům, poznal jsem to, když jsem dělal soustružníka, pořád jsi dělal jednu věc, co děláš, ti bylo jedno, ale to tady není. Když si potom člověk s odstupem času na některý věci vzpomene, tak si říká, sakra, tenkrát jsme měli někdy i štěstí.

3 RODINA

V této kapitole se budu věnovat fenoménu rodiny jako východiska a také nedílné součásti konceptu domova. Opírat se při tom budu o kategorii myšlenkového konceptu venkova, jak jsem naznačila v úvodní kapitole. Chápu ho jako odrazový můstek k uchování hodnot tradičního světa, které jsou důležité zejména na zdravý duševní vývoj dítěte.

Venkovské hodnoty, jak jsou uvedeny v morfologické tabulce v první kapitole, jsou hodnotami tradiční kultury, která měla nejen silnější rodinné a sousedské vazby, ale také pevný řád světa, který zaručoval každému člověku jeho místo ve světě. Vývoj společnosti směrem k myšlenkovému konstruktovi médií, který propaguje svět bez hranic a omezení, se stává pro člověka obtížným, aby našel své místo ve společnosti. Volba mezi rodinou a kariérou nebo prací a volným časem se stává v dnešní době aktuálním problémem. Příčinou je rozpad tradičního světa a jeho hodnot.

3.1 Rodina jako uchovatel tradic

Vztah k domovu a tradicím úzce souvisí s rodinnými vazbami, člověk je determinován nejen geny svých předků, ale také prostředím, kde vyrůstá. Domov je místo, které člověka ovlivňuje na celý další život a rodina má velký podíl na tom, jak se člověk bude schopen vypořádat s životem ve společnosti i se sebou samým.

Rodina zajišťuje nejen pokračování rodu, ale také předávání hodnot a zkušeností dalším generacím. Není to jen barva očí a vrozené choroby, co dědíme po prababičkách, ale také, podle Jungových teorií, *kondenzovaná historická zkušenost rodiny, etnika, rasového okruhu a posléze i předlidských fází našeho vývoje*¹¹, kterému říkáme kolektivní nevědomí.

Jedinečná forma sdílení společenských hodnot a sociokulturních vztahů se nám zjevuje skrze různé obyčeje a obřady, které souhrnně označujeme jako tradice. V konceptu domova naplňovaly funkce společenství, rodiny i jednotlivce.

Tradice sice časem nabývají různých obměn a podob a leckdy se jen těžko můžeme dopátrat původního záměru a významu, přesto cítíme, že na ně nechceme docela zapomenout, abychom zachovali historickou kontinuitu nejen vlastního života, ale i životů všech předešlých generací. Jaksi nevědomky cítíme, že pospolitost postavená na společných aktivitách a obřadech, má daleko hlubší kořeny než společnost, která je potlačuje nebo se jich dobrovolně zbavuje.

3.2 Rodinné a společenské rituály

Rodina je centrem, ke kterému se člověk vztahuje a jejímž prostřednictvím hodnotí svět a je jednou z nejdůležitějších sociálních determinantů. Určování sebe sama skrze prizma rodiny se v moderní společnosti příliš neliší od dob dřívějších. Od rodiny dítě přebírá nejen hodnoty

---

¹¹ KOMÁREK, S. Příroda a kultura – Svět jeví a svět interpretaci

a postoje, ale i sociální status a vzory chování. Takhle jsme to dělali doma, zní věta, kterou lze slyšet v mnoha domácnostech, a jako by byl zažitý vzor po dlouhou dobu tím jediným správným. Dítě až v průběhu dospívání, v období hledání vlastní identity může tyto vzory odmítnout či přijmout za své. Návyky a vzory získané v dětství jsou velmi důležité, aby se s nimi dítě mohlo konfrontovat. To, co dítě vnímá když se zakládají jeho postoje a hodnotový systém, může ovlivnit pozitivně či negativně jeho budoucí život, potažmo i celou společnost.

Rodina jako taková zakládá nejrůznější podoby rituálů, ze kterých dítě vychází a čerpá ve svém dalším životě. *„Rituály jsou specifické, pro rodinu typické a ustálené průběhy některých činností, které mají ochrannou, pomocnou a stabilizační funkci. Rituály mohou mít podobu každodenní rutiny, jako je stolování, loučení členů rodiny ráno před odchodem do školy a práce či večerní ukládání ke spánku. Jedná se také o slavnostní příležitosti jako slavení narozenin, rodinných výročí, Vánoc, Velikonoc atd., při nichž se silně projevuje rodinná tradice.“*¹² Právě rodinná tradice může být odrazovým můstkem k pochopení širšího významu tohoto pojmu.

*„V rodinách, ve kterých jsou rituály zanedbávané, potlačené či zapomenuté, může životně důležité vědomí rodinné identity v průběhu času slábnout.“*¹³ Rituály mají ochrannou a kohezivní funkci nejen v rodině, ale i v jiných sociálních skupinách (školní třída, národ), kde posilují vědomí identity. Rituály jsou kulturně podmíněné, proto může docházet k nedorozuměním, když se setkají dvě odlišné skupiny. Podání ruky, polibek na tvář či objetí jsou u nás zcela běžné rituály pozdravu, ale například Japonce, kteří si bedlivě střeží svou osobní zónu, může tento projev blízkosti a otevřenosti uvést do rozpaků.

3.1 Podoba tradiční rodiny

Abychom však nežili v iluzích rodinných idyl, jak nám je předkládá zejména venkovská literatura 19. století, podívejme se, jak vypadala rodina před pár stoletími. Horský ve své knize *Rodina našich předků*¹⁴ popisuje, že byla spíše hospodářskou jednotkou, než milujícím domovem, jak ji vnímáme dnes. Rodina v 16. až 18. století nezahrnovala jen osoby příbuzné, ale i pacholky, děvečky, služebnictvo, zkrátka ty, kteří žijí pod jednou střechou a společně se stravují. Představa tradiční velké rodiny byla způsobena větší mírou porodnosti, více dětí dávalo naději na lepší zabezpečení rodičů ve stáří.

V celé západní Evropě také děti odcházely poměrně brzy do učení nebo do služby, v chudých chalupnických rodinách, kde rodina nebyla schopna dítě živit, odcházely děti z domu třeba už v 8 letech. Čelednická služba tak do jisté míry nahrazovala výchovu v rodině, dnes bychom ji snad mohli připodobnit k internátu.

---

¹² SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny, s. 49

¹³ *tamtéž*

¹⁴ HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*

Dítě se přijímalo jako dar, ale i nelehký úděl, zvláště u bohatších hospodářů, kde se musel dělit majetek nebo u chudých lidí, kde znamenal zase více starostí. Bezdětná manželství se považovala za Boží trest a pro úspěšné početí se doporučovaly nápoje a odvary z různých bylin nebo poutě, při kterých si měla žena u Matky Boží vyprosit požehnání. V české lidové kultuře se setkáváme s různými způsoby, jak omezit či naopak podpořit rození dětí. Zcela zapovězené byly potraty a pokusy o něj, přestože se vyskytovaly odnepaměti. Dítě se mělo narodit v řádném manželském svazku a svobodné matky a jejich děti musely vytrpět mnoho ústrků, církev dlouho praktikovala veřejné kárání svobodných matek a největším trestem bylo odepření řádného křtu.¹⁵

Církev měla velký vliv na život rodiny a takřka všechn osobní život se podřizoval jejímu vlivu. „*Stát potřeboval náboženství jako ideologii, která spojuje neposlušnost a hříchy; církev potřebovala věřící, které stát vycvičil ve ctnostech poslušnosti. Obě využívaly instituce rodiny, jejíž funkcí bylo cvičit dítě v poslušnosti od prvního okamžiku, kdy ukázalo svou vlastní vůli.*“¹⁶ Rozvod církevně sezdaneho manželství nebyl takřka možný a druhé manželství mohlo být uzavřeno jen po smrti jednoho z manželů. Uvolnění těchto pravidel souvisí jistě s rozšířením ateismu od 50. let a vlivem médií, které stojí za podporováním svobodného rozhodování individua a vyššími nároky na osobní štěstí.

Vztah dětí k rodičům se řídil příkázáním „Cti otce svého i matku svou“, takže rozhodující slovo v životě dětí měly jeho rodiče, respektive otec jako hlava rodiny. Děti se musely často podřídit vůli rodičů i ve výběru partnera, ti měli zájem především o to, aby se udržoval majetek. Znamé drama Maryši není výplodem literární fantazie bratří Mrštíků, ale příběh založený na reálných základech. Sňatek nebyl „*soukromou intimní věcí dvou milujících se lidí, ale veřejnou, společenskou záležitostí*“¹⁷ Povinností rodičů bylo vybavit dceru věnem, které přinesla do rodiny svého muže.

3.2 Současná rodina

Proměna funkce rodiny je jedním z ukazatelů moderní doby a rozpad tradičního modelu rodiny má za následek další společenské jevy. Ve 20. století, zejména po druhé světové válce se zásadním způsobem vztah mezi rodiči a dětmi mění, dítě začíná být vnímáno jako svébytná hodnota, ke které směřuje veškerá pozornost, pro kterou jsou rodiče schopni se obětovat.

Rodiny s jedním rodičem představují stále častější typ, svobodné matky nejsou dnes nic neobvyklého, často zůstávají s dítětem sami z vlastního rozhodnutí. Rodiče ukončí konfliktní a neuspokojivý vztah, aby uchránili dítě před roztržkami, jiné páry se zase snaží vztah a rodinou pospolitost udržet jen tzv. „kvůli dětem“ a stále se tak snaží naplnit funkci, která se od nich očekává.

¹⁵ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*

¹⁶ FROMM, E. *Mít, nebo být?* s. 149

¹⁷ VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku I*, s. 137

Jiný žebříček hodnot, který do popředí staví pracovní úspěch a s tím související materiální výhody, způsobil také snižování porodnosti a u žen odkládání mateřství. „*Naše kultura je extrémně orientována na materiální stránku života. Zdá se, že pro řadu lidí se okamžitý blahobyt a osobní prospěch stal ne prostředkem, ale cílem života. Mít dítě naopak znamená se v lecčems omezit a mnohé odložit.*“¹⁸

Požadavek na individuální štěstí brání mnoha mladým lidem rozhodnout se pro dlouhodobý vztah s perspektivou rodiny a žijí tzv. single. Možnosti, o kterých se předešlé generaci ani nezdálo, chtějí mladí lidé využít podle svých představ. Nejdříve vzdělání, cestování, kariéra, teprve potom následuje zakládání rodiny.

Emancipace ženy ve 20. století zapříčinila nejen její ekonomickou nezávislost na muži, ale také stírání tradičních genderových rolí. Tradiční role ženy byla vychovávat děti a starat se o pohodlí muže, žena ve většině případů přijímala svou roli jako poslání. Dnes jsou ženy v pozici, kdy se samy mohou rozhodnout, jestli se budou realizovat v péči o rodinu nebo v zaměstnání. Otec měl v evropské rodině po dlouhé období v rodině hlavní slovo, v průběhu 20. století se však jeho role stává nejasnou, mluví se o krizi otcovské autority.

Rodina se ve 20. století v našem kulturním prostředí výrazně zmenšila, okruh příbuzných, které pojí pevné vazby se zúžil na nukleární rodinu, která zahrnuje rodiče a děti. Sousedská a širší příbuzenská pospolitost už takřka nemá na život rodin velký vliv, který mohl být do jisté míry svazující, na druhé straně ale rodina nemá ani její podporu. Stala se více závislou na institucích státu, sociálním a zdravotním zabezpečení. Škola nebo domovy důchodců jsou instituce nahrazující některé tradiční funkce rodiny.

Člověk se v moderní době vymanil z pout společnosti, kterého byl odedávna součástí a jeho život se tak více individualizoval. Každý svého štěstí strůjcem je heslo, které sice člověka osvobodilo od společenských tlaků, ale na druhou stranu ho žene k osamělosti. Ještě do počátku 20. století tak například člověk neumíral o samotě, kolem smrtelného lože se shromáždili nejbližší příbuzní a širší příbuzenstvo, přátelé a sousedé. Dnes starým lidem dožívajícím v domovech důchodců, nahrazuje společenství rodiny kolektiv zdravotních sester. Smrt a umírání se staly téměř tabuizovanými tématy, z intimního prostředí rodiny docela vymizely. Smrt byla dříve vnímána jako nedílná součást života, obzvláště vysoká úmrtnost dětí snižovala ještě před sto lety průměrný věk ženy na 37 let.¹⁹ Úcta k zemřelým předkům se projevovala už v neolitických zemědělských kulturách, na mrtvé se vzpomínalo také při každé mši a zejména na svátek všech zemřelých „Dušičky“.

3. 3 Od stolu k televizi, od televize k internetu

Média ovlivňují společnost už od dob vynálezu knihtisku, nástup nových elektronických médií ve 20. století však pronikl do společenských struktur natolik, že média začala ovlivňovat i sociální chování lidí a jejich postoje a hodnoty. Šedesát let staré úvahy McLuhana dokazují, že masová média vychovávají už třetí generaci.

¹⁸ Fliedr, B., Fiala, T.: *Tradiční rodina u nás může ožít.*

¹⁹ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 32

První televizní děti, jak můžeme nazvat generaci, která vyrostla u televizních obrazovek, už dnes vychovávají svoje děti. Stolu, u kterého se odedávna rodina scházela k jídlu a společným rozpravám, začala v 70. letech konkurovat pohodlná sedačka s televizní stěnou. Televizi se vyhradilo v domě zvláštní místo, které dnes zaujímá spolu s osobním počítačem s internetem. Ten přinesl koncem 90. let další dimenzi komunikace a kontakt s celým světem. Lidé dnes mohou komunikovat prostřednictvím internetu s cizími lidmi o tématech, která média přináší. Tento paralelní svět nám dokáže zprostředkovat prostředí africké džungle a naučit nás opravit dům nebo uvařit jídlo, do našich domovů vstupují fiktivní seriálové rodiny.

Musíme si však uvědomit, že svět, který je nám zprostředkován skrze televizní kamery, není autentický a nenahradí nám reálné zážitky. Subjektivnost podání je tu natolik zavádějící, že je potřeba s tímto zdrojem podoby světa nakládat velmi opatrně. *Je-li mediální svět obrazu pozdvižen nad vlastní skutečnost, pak se v něm nelze dost dobře pohybovat jinak než osaměle. V této globální vesnici je člověk vháněn spíše do osamělosti, než aby byl poután hlubšími sociálními vztahy.*²⁰ Když sleduji televizní Cestománii, která přibližuje život v Africe, nikdy nebudu vědět, jak vypadá reálný obraz Afriky, dokud se do ní nevypravím. Osobní zážitky a zkušenosti jsou jak známo nepřenositelné. Herci a herečky a vůbec lidé známí z televizní obrazovky často v osobním kontaktu s diváky slyší: „Jé, vy v televizi vypadáte daleko větší!“ To, jak skutečnost vypadá, nelze zaměňovat s tím, co realita opravdu je. Rodinná komunikace se přesunula od stolu k televizi, reaguje na zprávy a události světa, hodnotí seriálové rodiny a vztahy. McLuhanova věta je pravdivá potud, pokud prožíváme fiktivní světy v izolaci od lidí, se kterými bychom mohli zážitky sdílet. Děti by proto neměly být svými rodiči k televizi odkládány, ale měly by o pořadech, na které se dívají, s rodiči živě komunikovat.

---

²⁰ McLuhan, H.M. *Člověk, média a elektronická kultura*, s. 389

4 PRÁCE

Lidé našeho druhu Homo sapiens žijí už 150 tisíc let a lidská civilizace prošla za tu dobu třemi velkými vývojovými fázemi. Nejdelší z nich, období lovecko – sběračské, trvalo do doby před 20 tisíci lety a nazýváme ho dobou kamennou. Sběrem a lovem se sice mohlo uživit mnoho lidí, ale neustálá migrace neumožnila lidem zakládat větší společenství. Postupným vývojem se lidé začínají usazovat na místě a dochází k první velké civilizační revoluci, která dala vzniknout tzv. civilizaci zemědělské. Zavedením zemědělství se člověk od přírody zásadním způsobem vydělil, teprve tehdy začal žít svým skutečně lidským životem, když začal cílevědomě pracovat na tom, aby mu příroda dala to, co sám potřebuje.²¹ Zemědělská revoluce zavedla zcela nový způsob obživy – zemědělský hospodářský systém. Člověk se naučil obdělávat půdu a sklízet úrodu, kterou vlastní aktivitou vypěstoval. Zvířata domestikoval a cíleně se o ně staral, aby mu tato práce přinesla maso a další produkty.

4. 1 Cesty k moderní civilizaci

Změny, které směřovaly k modernímu systému kultury, se ve většině evropských zemí uplatňovaly velice zvolna. Tradiční svět si dlouho uchovával svůj ráz právě proto, že rolník nedůvěřoval novotám, které nebyly dostatečně ověřeny praxí. V 19. století začíná přibývat vesnic, které neměly čistě zemědělskou povahu – pracoviště se tak místně oddělilo od bydliště a dům přestal být člověku centrem světa, z něhož a k němuž směřuje všechna činnost a myšlení. Nositeli změn, které na venkov přicházely, se stali průmysloví dělníci, kteří na venkově žili a ve městě pracovali. Městský způsob života se tak pozvolna dostával na venkov právě přes zkušenosti důvěryhodných lidí, sousedů.

Moderní doba s sebou přinesla převratné změny v technice, průmyslu a dopravě a připravila tak půdu pro změnu sociálních struktur a také proměnu vztahu člověka k práci. I když vznikla města a dějiny nás učí o obchodnících, králích, učencích a umělcích, většina veškerého obyvatelstva byla přímo svázána se zemědělskou činností. Technický pokrok 19. století, který v zemědělství umožnil nevídané zvýšení výnosů pěstovaných plodin, zapříčinil nejen větší rozmanitost zaměstnání, ale i změnu postoje člověka k práci. Člověk mohl najednou začít směřovat svou pozornost i jiným směrem, než jen starostmi s denní dřinou na poli. Průmyslová revoluce dala impuls k převratným společenským změnám.

Podle Le Goffa²² se o práci v dnešním slova smyslu začíná mluvit až koncem 15. století a současný význam tohoto slova můžeme datovat až od 19. století v souvislosti s fenoménem industrializace.

Řetězový proces klasické industrializace²³ je příběhem vzestupu lidské civilizace, který měl za následek ohromné dopady na sociální a prostorovou organizaci celé společnosti. Rozvoj

²¹ MOLDAN, B. Příroda a civilizace

²² LE GOFF, J. Encyklopedie středověku

průmyslu dal vzniknout velkoměstům a následně i technologické revoluci, kterou zažíváme v současnosti.²⁴ V jejím důsledku se člověk odklání od společenského života v pospolitosti a začíná daleko více prosazovat individuální zájmy. Potřebuje soukromí, které mu zajišťuje anonymita města.

Většina populace raného novověku byla podle Van Dulmena jak na venkově, tak ve městě začleněna do stavovského uspořádání, které se už v 18. století začíná rozpadat, ale v mentalitě lidí přetrvávalo až do století 19. Je nutné si uvědomit, že stavovské uspořádání nevytvářelo harmonický svět. „*Jakkoli bylo nábožensky zdůvodňováno, představovalo řád světa, který k zajištění ekonomického přežití vytvořil systém pravidel a všechny lidi zavazoval k určitým normám a hodnotám, čímž omezoval individuální možnosti jejich rozvoje.*“²⁵ Řád uspořádání světa byl jasně vymezený a nemělo význam ho zpochybňovat. Touha po individuálním rozvoji nebo odklon od tohoto systému byl takřka nemyslitelný, všechno se podřizovalo instituci státu a církve. Dnešní pochybnosti o životě a podobě světa si troufl mít jen málokdo.

Za stavovského zřízení vymezovala profesní činnost, která byla prostředkem obživy, pouze sociální rámec, ale teprve dobrý výsledek a počestný život zakládal stavovskou čest. Každý se proto musel snažit, aby o ni nepřišel. Těžko si dnes představit, že takřka neexistovala hranice mezi soukromým a veřejným životem. Každý jedinec žil pod drobnohledem společenství své obce, která byla takřka jediným regulujícím prvkem chování občanů, protože právní systém, jak ho známe dnes, ještě neexistoval. Rozpad stavovského způsobu života zapříčinili až myšlenky nastupujícího osvětského rovnostářství.

„*Veřejný život této doby však byl uspořádán takovým způsobem, že – s ohledem na podmínky předindustriálního hospodářství – garantoval „optimálně“ zajištěnou existenci.*“²⁶

4.2 Mezinárodní dělba práce – globalizace ekonomiky

Rozdíl mezi tradiční a moderní společností stojí i na vztahu k práci. Vypěstované plodiny a produkty z chovaných zvířat jsou pro zemědělskou společnost základním předpokladem k životu. Jednoduše řečeno, lidé v tradiční kultuře pracovali proto, aby žili, kdežto dnes žijí proto, aby pracovali. Toto tvrzení se však netýká jen minulosti naší evropské kultury, ale je stále živou současností chudých zemí. Jsme součástí bohatého západního světa a vzdělání

²³ Industrializace a průmyslová revoluce začaly koncem 60. let 18. století v textilním průmyslu, kdy nezávisle na sobě Richard Arkwright a James Hargreaves vymysleli stroje na spřádání bavlny. Práci několika dělníků zastal jeden stroj, navíc příze byla daleko pevnější. V roce 1780 vybudoval Arkwright v Manchesteru velkou továrnu, kde mohlo pracovat 600 lidí naráz. To bylo dosud něco nevídaného. Vznikla nová organizace práce, z malých dílen v rodinných domech se výroba centralizovala do velkých továren. Bydlení a práce se nadobro oddělily. Po vynálezu spřádacích strojů přišel na řadu výkonný parní stroj, který úplně změnil nejen celé odvětví textilní výroby, ale i dalšího rozvíjejícího se průmyslu. Textilní průmysl potřeboval stále více strojů, k jejichž výrobě bylo zapotřebí ocele, což ovlivnilo těžbu uhlí. Nezbytný rozvoj železnic, které zajišťovaly spojení mezi jednotlivými druhy výroby přinesl další rozvoj strojírenského průmyslu.

²⁴ HORSKÁ, P. Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa

²⁵ VAN DÜLMEN, R. Kultura a každodenní život v raném novověku II, s. 9

²⁶ VAN DÜLMEN, R. Kultura a každodenní život v raném novověku II, s. 11

a práce jsou dnes pro nás možností svobodné volby. Je však nutné si uvědomit, že více jak polovina planety takovou možnost nemá. Bohatství západních zemí se zvětšuje díky levné pracovní síle v zemích třetího světa, do kterých směřuje výroba.

Proces globalizace ekonomiky závisí na svobodném pohybu zboží, kapitálu, služeb a pracovní síly, mezi globalizací a migrací existuje úzká souvislost. Moderní technologie v dopravě a komunikacích podporují mobilitu všeho druhu, mobilitu osob, přesuny celých výrobních celků, oběh zboží, výměnu idejí a informací. Má svoji logiku tam, kde se jedná o výrobky v obrovských sériích anebo o výrobky s vysokým podílem informace a nízkým podílem energomateriálním.²⁷ Proč ale dovážet produkty každodenní spotřeby přes celou Evropu, ne-li z jiných světadílů? Stejný princip neuvážené mobility se neobjevuje jen v globálních souvislostech, ale stejně tak i na lokální úrovni. Pokud každá země, stejně tak obec či rodina, posílí svou autonomii v této oblasti, nepomůže tím jen sama sobě, ale vytvoří příznivé prostředí ekologické ekonomie.²⁸ Za jablka koupená od místních dodavatelů navíc zaplatím třikrát méně než za dovezená například ze Španělska.

Venkovské obce ještě v meziválečném období vycházely ve velké míře z místních zdrojů a nemalou část své spotřeby si dokázaly vyprodukovat samy. Mezi sousedními obcemi vznikaly těsné vazby, svoje produkty jako třeba ovoce, zeleninu nebo drůbež dodávali většinou do nejbližšího města, kde u nich nakupovali stálí zákazníci. V zemědělských krajích proto většina obyvatel pracovala v obci. Krize venkova je dána především tím, že tyto přirozené vazby obce se svým okolím byly rozbity.

4.3 Práce versus volný čas

Podle Bělohradského²⁹ žijeme už od dob osvícenství v pocitu, že je naše společnost neužitečná. Když psal Vilém Mrštík před 150 lety své romány, byl svými příbuznými na venkově napomínán, ať se raději věnuje něčemu pořádnému. Podobné názory, že práce umělců a intelektuálů nemá valný význam, se objevují často i dnes. Intelektuálové žijí pod tíhou výčitek o smyslu jejich práce, své užitečnosti.

Venkovan, o kterém mluvíme výše, nežil jen prací. Období tvrdé dřiny na poli střídala období vegetativního klidu, kdy denní starostí bylo obstarání hospodářských zvířat. Zimní odpočinek se obzvláště ve výše položených krajích protáhl často na řadu měsíců. Od všední lopoty rovněž daly hospodáři odpočinout časté svátky. Chápání volného času bylo v minulosti zcela odlišné od současnosti, také proto, že bylo s prací úzce spojeno. Šlo především o načerpání sil pro další práci, čas po práci sloužil regeneraci tělesných sil.

Problematika trávení volného času a rozvoj teorií s tím spojených je až otázkou 20. století. Volný čas můžeme chápat jako čas, kdy „skutečně žijí“ nebo kdy mohu rozvíjet svoji osobnost. Hédonistický přístup k pojetí volného času má za následek negativní přístup k práci, protože ta je vlastně zlodějem volného času. Volno po práci je chápáno jako čas, kdy

²⁷ MOLDAN, B. *Příroda a civilizace: životní prostředí a rozvoj lidské civilizace*

²⁸ LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*

²⁹ BĚLOHRADSKÝ, V. *Myslet zeleň světa*

si chci především užít. Tento princip podporuje veškerý zábavní průmysl. Pro osobnost člověka mnohem cennější přístup vede k překonání propasti mezi prací a volným časem, člověk by se měl realizovat jak v práci, tak ve volném čase.³⁰

Unikátním způsobem trávení volného času v České republice jsou hromadné víkendové úniky lidí z městských sídlišť na chaty a venkovské chalupy. Stávají se důkazem toho, že člověk žijící ve městě v útrobách miniaturních družstevních bytů, se potřebuje seberealizovat v práci na vlastním domě a zahradě a hledá kontakt s přírodou, která mu ve městě chybí. Chataření a chalupaření svůj největší rozkvět zažilo zejména za totality, kdy lidem přinášelo relativní svobodu. V této době bylo také velmi oblíbené kutilství, při kterém si lidé sami vytvářeli nejrůznější zlepšováky, které nebyly dostupné. Tento fenomén po revoluci pozvolna zaniká, stejně tak se vytrácí domácí šití a pletení.

4.4 Volný čas v technickém světě

Jedním z důvodů, proč se člověk vzdaluje přírodě, jsou dopady technického pokroku. Objev elektrické energie umožnil lidem pracovat nezávisle na rytmu dne, pracovní den už tak nezáleží na ročním období ani délce dne. Světlo a teplo je pro nás naprostou samozřejmostí. Technická povaha prostředí, ve kterém žijeme, však člověku jako živému organismu zcela neprospívá. Svět techniky přináší vedle nesporných výhod i řadu vedlejších negativních jevů, které mají dopady nejen na životní prostředí, ale také na osobnost každého z nás.

Dovedeme vůbec vypočítat, kolik přístrojů nám pomáhá jen při obstarávání domácnosti?

Pračka, lednička, vysavač, myčka jsou spotřebiče, které usnadňují práci takřka v každé domácnosti. Rádio, televize nebo osobní počítač dnes už také patří k základní výbavě našich domovů.

Dnešní západní civilizaci ubývá citlivost k naslouchání přírody, což se podepisuje nejen na našem zdraví, ale také na kvalitě života. Mechanizace, automatizace a elektronizace člověku sice usnadňuje práci, ale velmi snadno se mohou stát zbraní proti naší přirozené aktivitě a potřebě seberealizace. Otázkou zůstává, jestli jsme ušetřený čas schopni strávit smysluplně. Stroje člověka svým způsobem překonávají, přesahují naše schopnosti, šetří náš čas, ale nedokážou nahradit pocit z vlastnoručně odvedené práce. Manuální práce je jedna z tradičních hodnot, jejíž význam bychom neměli podceňovat.

Pomalu se dostáváme do fáze, kdy lidé přestávají ovládat stroje, aby stroje ovládaly lidi.

Jak jinak si vysvětlit situace, kdy pro naše vlastní pohodlí přicházíme o zdravý rozum a znepríjemňujeme si život v dopravních zácpách, u porouchaného počítače se vytáčíme, když se doba, složitým mechanismům rozumí jen specialisté, kterým jsme vydáni napospas. Nevede nás závislost na elektrické energii a strojích, tato cesta snadného života, k přílišné pasivitě a vnitřní nespokojenosti? Specializace pracovních odvětví pro většinu lidí znamená činnost jednoduchou, ale přirozeně otravnou, ztráta kontextu způsobuje i ztrátu jakékoliv širší zodpovědnosti.

³⁰ Kaplánek, M: *Chápání volného času v dějinách a současnosti X/07*

4.4 Výtvarná výchova ve volném čase dětí

Především u dětí je velmi důležité, jak nakládají se svým volným časem. Způsob trávení volného času je klíčový při formování celé jejich osobnosti. Jak vyplývá z průzkumů³¹, děti, které nevyužívají volný čas k zájmovým činnostem, mají větší tendence k sociálně patologickým jevům jako jsou záškoláctví, šikana, kriminalita, drogy aj. Proto je důležité dětem nabídnout činnosti, které by tyto negativní jevy co nejvíce omezily. Přetěžování na jedné straně a pocit nudy na druhé straně jsou dvě extrémní polohy v trávení volného času, se kterými se potýkají dnešní děti. Odpočinek a relaxaci by měla doprovázet i činnost, která bude v dětech rozvíjet jejich přirozený talent a nadání a bude tak přispívat k pocitu úspěchu, který třeba nemusí ve škole zažívat.

Také výtvarná výchova se podílí na duševním rozvoji osobnosti dětí ve volném čase, především v rámci organizované výuky na ZUŠ. Vedle sportovních aktivit a hudební výuky je to právě výtvarná výchova, která tento potenciál využívá. Avšak i základní škola má možnosti, jak svým žákům poskytnout volnočasové aktivity. Právě učitel výtvarné výchovy může organizovat odpolední zájmové hodiny, ve kterých bude v dětech prohlubovat zájem o výtvarné umění a výtvarnou činnost a bude je podněcovat k samostatné tvůrčí práci v domácích podmínkách. Může se ale také s žáky podílet na mimoškolních projektech, jako například výrobě scény pro školní divadlo, organizaci filmových projekcí nebo výletech za poznáním kulturních památek, galerií apod. Není zanedbatelné, že se těmito aktivitami upevní i vztahy mezi žáky napříč třídami.

---

³¹ www.skolavpraxi.cz/wpimages/other/Cech

5 MÍSTO

5.1 Krajina mého domova

Krajina našeho domova je zdá se relativní pojem. Když v propoceném tričku v tropickém pralese nekonečné zeleně (třeba v Jižní Americe) potkám našince, oba se budeme divit té nesmírné náhodě, jak je svět malý a budeme vzpomínat na domov bez kousavých komárů, bez tropických lijáků a nepříjemného horka. Nejspíš budeme za domov považovat krajinu s mírným klimatem, kde se roční období střídají od jara do zimy a zase znova, kde má příroda mnoho podob a rozmanitých barev. V zimě sněží, na jaře kvetou bledule, na to se můžeme spolehnout. Při přestupu na evropském letišti už budeme mít oba pocit, že domov je blízko, tam kde bory hučí po skalínách, tam je náš domov. A v ulici už na mě štěká sousedův pes a branka do domu je tou poslední hranicí, kterou musím překonat, abych se ocitla už opravdu doma. Poznámka na okraj - našinec z pralesa je z úplně jiného kraje, z nudné roviny Polabí. Jaké má asi pocity kosmonaut ve vesmíru? Jeho domovem bude nejspíš celá planeta Země, tam bude jeho bezpečí.

Lidé si nejsou vědomi hodnoty domova, dokud v něm žijí, ani děti, dokud nevyběhnou z hnízda, nemají k rodnému kraji zvláštní vztah. Podobně je to koneckonců se všemi našimi potřebami. Hodnotu zdraví si rovněž uvědomíme, až když se nás samých nějaká nemoc dotkne, hodnotu lásky, až když nás opustí.

Nejčastěji bývá domov ztotožněn s místem dětství. Pro většinu je to svět, v němž máme jistotu. Rodina a sousedé, ať jsou jacíkoliv, pro nás vytvářeli pro nás jistotu vztahů, znali jsme je tak dobře, že jsme byli schopni jejich chování odhadnout.

V naší paměti domov zastupují symbolické prvky, vybavuje se nám vůně čaje s citrónem, hlas naší babičky nebo váza na květiny, ze které jsme museli s železnou pravidelností v rámci nedělního úklidu utírat prach. Představa domova se ale také asociuje s kopcem, kde jsme každou zimu sáňkovali, s kusem lesa, kde houby zaručeně rostou, nebo s výhledem z okna do zahrady. Prostor a krajina našeho domova nabývá různých podob, ne všichni samozřejmě spojujeme domov s hlubokými lesy a dalekými výhledy do kraje, vzhledem k tomu, že většina obyvatel naší země žije ve městech, tak většina dětí v současné době bude za krajinu svého dětství považovat spíše prostor ulice a veřejné hřiště.

Domov je zárukou jistoty stejně jako lidé, kteří jsou nám nejbližší. Ať už jsou naše tetičky a strýčkové, sousedé a sousedky jacíkoliv, známe je tak dobře, že se můžeme na jejich reakce spolehnout. Kampak jdete, vám to dneska sluší, vezměte si deštník, asi bude pršet, co to zas bylo v noci za rámus, proč nám ty vaše děti šlapou po záhonech? Sousedé, s nimiž v míru či se zatnutými pěstmi sdílíme místo našeho domova jsou lidé, kteří mají stejné vzpomínky na stromy, co v ulici rostou odnepaměti, na siluety domů, které se rýsují na obzoru.

5.2 Hledání lásky ke krajině

Kde se vzal v člověku cit k neživému prostoru, který se ani nepřítulí jako pes, nepohladí jako člověk. Krajina je hmotné povahy, a přece ji nelze uchopit, jakkoli vlastnit, i když si to spousta lidí myslí. Tento cit je podobné povahy jako láska k hudbě, láska k umění a ideám. Znamý historik umění E.H. Gombrich dokonce tvrdí, že „pouze díky namalovanému obrazu lze pochopit obraz viděný v přírodě“. Umění by tak podle něj mělo na naše vnímání krajiny nezastupitelný význam.³²

Podle Librové³³, která věnuje hledání podstaty citu k přírodě celou knihu, jsou postoje ke krajině výsledkem názorového klimatu, které nás v současnosti obklopuje. Ochrana přírody a krajiny zaujímá v hodnotovém zaměření společnosti velmi důležité místo. Pod vlivem osvěty, která prostřednictvím televize, novin a časopisů utváří vědomí sounáležitosti ke krajině nebo školní kurikula, která kladou na ochranu přírody velký důraz a snaží se děti cílevědomě vést k ekologické odpovědnosti.

Kdy člověk poprvé ocenil přírodu jinak než jako zdroj užitku, kdy ji povýšil na estetický objekt? Je to už pár tisíc let, co se vydělil od zvířat a mohl přírodu nazírat zvnějšku, aniž by byl její součástí. Jako její pozorovatel si z ní vybíral jednotlivosti, které mu sloužily k opracování kamenů, přípravě pokrmů, oblečení nebo přibytků. Za estetický objekt ji ale začal považovat mnohem později.

Librová píše, že jsou to poslední římské básníci, kteří se jedinečným způsobem dokázali vcítit do dějů přírody a postihnout tak její krásu. Středověk citovému vztahu k přírodě příliš nepřál. Pro člověka představovala volná příroda hrozbu, nebezpečí, lidé se báli překročit hranice svých sídel. Do hustých neprostupných lesů se odvážili jen ozbrojení lovci. Středověká scholastika nebyla schopná přijmout přírodu jako objekt zájmu, na rozdíl od jiných světových náboženství je učení o jednotě člověka a přírody křesťanství vzdálené. Ani František z Assisi, známý svým vřelým vztahem k přírodě, který soucítil se zvířaty a rostlinami jako s božími tvory, neměl následovatele. Jeho postoj byl v rámci středověkého náboženství ojedinělý.

Doba osvícenského racionalismu přinesla podněty k hlubšímu zkoumání přírody a přispěla k mohutnému rozvoji přírodních věd. Poznání přírody mělo v této době za úkol vyvést lidi ze zajetí nevědomosti předsudků, cílem se stala služba pokroku. Osvícenské postoje vůči světu a přírodě jsou postoje utilitářské, dobré je to, co člověku slouží, tedy i příroda. Systematické poznávání dílčích složek přírody a přírodních dějů sice přineslo v 18. století ustavení jednotlivých přírodních věd, ale zkoumání jednotlivin nemohlo ještě zahrnout poznání krajiny jako celku.

Záblesky nadcházející etapy romantismu se objevují v díle J. J. Rousseaua, který se sice svým encyklopedickým zájmem o přírodu současníkům nevymyká, ale jeho líčení přírody,

---

³² LIBROVÁ, H.: *Láska ke krajině?*

³³ LIBROVÁ, H.: *Láska ke krajině?*

které můžeme najít v jeho díle, má už rysy romantické. Rousseau je tak blízko modernímu přístupu, který zahrnuje jak systematické vědecké poznání, tak složku citovou.

5.3 Romantický pohled na krajinu

Intenzita citu k přírodě se vystupňovala naplno v romantismu, k jehož obrazu neodmyslitelně patří poutník kochající se krásou širokého výhledu do kraje nebo pohroužený v samotě tajemných lesních scenerií. Odklon od stavovského a náboženského smýšlení dal podnět k novému pohledu na člověka a přírodu. Někde tady, v době vášnivých citů, člověk začal hledat v přírodě odraz svého duševního stavu. „V záměrném protikladu ke klasicismu vyslovil, že *krása nemusí být vyslovena člověkem, nemusí být dílem umění, ale že se nachází v přírodě.*“³⁴ Právě romantismus povýšil přírodu na estetický objekt.

Vztah určité doby k přírodě a krajině nám může dobře dokládat i výtvarné umění. Barokní monumentální krajiny jsou v době osvícenského klasicismu nahrazeny a přizpůsobeny rozměrům člověka, jsou to krajiny ideální, inspirované starověkými náměty. Zaslouhou romantismu a jeho obdivu k přírodním scenériím je nově vymezený žánr krajinomalby. Protiklad postojů k přírodě dokládají i různě pojaté úpravy šlechtických zahrad. Zatímco přísně udržované zahrady klasicistního francouzského typu jasně ukazují, kdo chce mít přírodu v moci, anglické romantické zahrady nechávají vegetaci přirozeně bujet.

Zájem o krajinu byl v romantismu doprovázen kultem venkova a idealizací venkovského života. Pro romantiky stojí krajina a venkov v opozici ke špinavému městu, na které v této době doléhá dopad industrializace a tíha sociálních rozdílů. V průmyslových městech se koncentrují davy dělnického obyvatelstva, které z venkova přichází za výdělkem. Romantismu vadí městská dravost průmyslu, ovzduší znečištěné tovární výrobou i sociální nespravedlnost, proto se venkov ve spojení s nedotčenou krajinou zdá být ideálním prostředím k životu. Hodnoty, po kterých romantismus volá, jsou ale již v této době ohrožené.

Utěšená krajina 19. století ale nebyla výsledkem přirozeného stavu, ani estetického snažení zemědělců, jak se můžeme dnes domnívat. Zcela prozaicky krajina odpovídala tehdejšímu zemědělským technologiím a stavu vlastnictví půdy.

5.4 Podoba dnešní krajiny

Dlouhá desetiletí totality, kdy se násilně zpřetrhal vztah k vlastní půdě, se negativně promítl do vztahu ke krajině, která dříve představovala fungující ekologický systém. Dvacet let po revoluci se jen pozvolna obnovuje pocit zodpovědnosti za podobu krajiny a to díky soukromým rolníkům, kterým se vrátila půda do soukromých rukou. To, jak bude vypadat krajina, ale souvisí i s dalšími politicko-ekonomickými činiteli. Evropská unie si uvědomuje nutnost povzbudit menší rolníky a formou dotací finančně zajišťuje obnovu mezí a snaží se

---

³⁴ LIBROVÁ, H. *Láska ke krajině?* s. 73

velké lány pole rozčlenit na menší celky, které by prospěly nejen podobě krajiny, ale také pomohly zachránit ohrožené živočišné druhy.

Regulace zemědělství státními orgány je jedinou možností, jak v tržním hospodářství podpořit malé soukromé zemědělce, kteří vracejí na venkov tradiční formu hospodaření a kteří by neměli šanci konkurovat velkým zemědělským podnikům. Granty pro rozvoj venkova čerpají jak zemědělci, tak lidé, kteří se na venkově rozhodnou podnikat a kteří mají potenciál přinést kraji potřebná pracovní místa. Zamezí-li se nebo alespoň pozastaví vylidňování venkova, zůstane šance na regeneraci posttotalitního myšlení.

5.5 Konzumní způsob života a ekologické myšlení

Současná doba, kdy se jen pomalu vzpamatováváme z desítek let nesvobody a drancování kulturních památek, přírody i lidských charakterů, považují za přechodnou etapu, ve které si lidé ještě neuvědomují, co jim nabytá svoboda nabízí a neví, jak s ní zodpovědně nakládat. Není to jen naše země, ale všechny země, které si prošly totalitními režimy. Nový politický systém, který otevřel trh a začal podporovat soukromé podnikání, způsobil, že lidé za léta materiálního nedostatku kompenzovali tyto komplexy hromaděním majetku a s tím spojeným neuváženým plýtváním. Doufejme, že tuto etapu již pomalu nahrazuje etapa nasycení a ta že bude brzy vystřídána vystřízlivěním a konečně zodpovědností každého člověka za svoji spotřebu a své činy, které se nepřímo podepisují na devastaci krajiny.

Konzumní způsob života založený na kultu módy je často kritizován veřejností i v médiích, v důsledku se ale projevuje mezi lidským názorem a chováním rozpor. Na pohodlí se jen těžko odvyká. Způsob života založený na hesle „použij a zahod“ má ale nepřímý vliv na neúnosné čerpání a znehodnocování přírodních zdrojů. Nese na současném stavu přírody a na jejích neradostných vyhlídkách významnou vinu. „*Zvláštní nebezpečí takového způsobu života tkví v tom, že si je málokdo uvědomuje.*“³⁵ Librová ve své knize přes všechny neradostné vyhlídky zaujímá optimistický postoj. Věří, že lze posilovat ekologické myšlení tam, kde je kladný emoční náboj. Jinak řečeno, kdo miluje přírodu, bude ochotný se zříci svých potřeb, o kterých ví, že přírodu přímo nebo nepřímo poškozují. Výtvarná výchova, která se podílí na rozvoji citové složky osobností, může lásce k přírodě pomoci.

Ochrana životního prostředí není a nemůže být motivována materiálními výhodami, proto je tak obtížné přesvědčit lidi, že způsob života, který vedeme, není trvale udržitelný.³⁶ Žijeme v době ekologické krize, proto potřeba omezovat spotřebu a omezit negativní vlivy člověka na přírodní klima je mimořádně žádoucí. Podle Librové však nemusí být ekologicky přijatelný způsob života v pouhé redukci lidských potřeb. Naopak se domnívá, že může být provázen jejich rozkvětem tehdy, když člověk rozvine zájem o potřeby duchovní povahy. Jeho zájem o nakupování a spotřebovávání se tak vytratí docela spontánně. Nejsem si jistá, zda má tento model chování trvalou perspektivu. Musela by se změnit spousta okolností, aby v lidech zanikla touha po nových věcech, spotřebičích usnadňujících práci, nových technologických

³⁵ LIBROVÁ, H.: *Láska ke krajině?* s. 16

³⁶ MOLDAN, B.: *Příroda a civilizace*

hračkách. Nakupování se naší generaci stalo zábavou, o radosti z nakupování vypovídají i nové stavby shopping center a hypermarketových kolonií, kam lidé chodí trávit volný čas. Pasivní trávení volného času se samozřejmě dá nahradit jinými aktivitami, pro společnost i osobnost člověka daleko přínosnějšími.

Když se to nedozví jinde, měly by být děti alespoň ve škole informovány o tom, že nepřiměřené hmotné potřeby ohrožují přírodu mnohem více než jsme ochotni si připustit. Pohodlí vytopeného domu, horká sprcha nebo umělé osvětlení jsou potřeby v naší společnosti tak samozřejmé, že si bez nich svůj život nedokážeme představit. Letecká doprava představuje obrovskou ekologickou stopu. Kdyby všichni lidé na naší planetě měli možnost těchto vymožeností bohatého světa využívat, zátěž by byla tak velká, že by to spělo k ekologické katastrofě.

Je nutné, aby si každý jednotlivec uvědomil, že způsob života naší společnosti vyžaduje ohromnou spotřebu energie. Produkujeme tuny odpadů, které se musí zpracovávat za vynaložení další energie. Každý z nás je spotřebitelem nejrůznějších věcí, jezdíme na dovolenou, využíváme turistická letoviska, která postupují neuvěřitelně rychlým způsobem mění k nepoznání tvář jedinečných míst.

Vycházím-li z předpokladu, že nejlepší ochranou je prevence, musíme být o negativních dopadech našeho jednání nejdříve informováni. O to se starají jak média, která paradoxně produkují největší podíl reklamy, tak i různé osvětové akce pořádané ekologickými spolky, které nabízejí školám i široké veřejnosti alternativy k nešetrnému životnímu stylu. Důležitou roli zde hraje i školní a mimoškolní výchova dětí, které jsou už od útlého věku vedeni k lásce k přírodě, lépe pak její ochranu berou za svou.

5.6 Jak může k ochraně přírody přispět výtvarná výchova

Ochrana přírody může přispět i učitel výtvarné výchovy, který bude ve svých hodinách akcentovat témata a postupy, které v dětech vzbudí kladný vztah k místu, ve kterém žijí. Volba tématu, forma práce, výběr materiálu nebo kontexty s uměním jsou dílčími složkami, které ho mohou podpořit.

5.6.1 Téma

Člověk si nejlépe uvědomí hodnotu prostředí, ve kterém žije, teprve až se výrazně zhorší jeho kvalita. Pokácí-li někdo bez pádného důvodu stromy, které se výrazně podílí na útulnosti města (obce, okolí školy) a které jsou i jeho pamětí, měl by učitel ze svého postavení reagovat na podobná aktuální témata náměty svých hodin. Zavede-li například diskuzi na téma, proč se kácí zdravé stromy, může z ní vzejít výtvarný námět hodiny - tvorba plakátu, logo spolku na ochranu městské zeleně apod. Diskuze otevře aktuální téma jako problém, který je nutné řešit, děti si uvědomí, jak nevyčíslitelnou hodnotu má zeleň pro ráz místa, kde žijí, a jak nenávratné škody se jejím pokácením způsobily.

5.6.2 Forma práce

Další možností, jak probudit v dětech myšlení, které se odráží i na vztahu k ekologii, je i pracovní forma. Skupinová práce na společném díle by měla vést k zodpovědnosti za dílčí výkon. I ve vztahu k přírodě musí převzít každý jedinec odpovědnost sám za sebe. Ve výtvarné činnosti, kde bude jasně viditelný podíl práce každého jedince, může být dobrou motivací k převzetí zodpovědnosti. Myslet si, že se v davu schovám, je nesmysl, proto bych při skupinové práci, která podporuje kooperaci při řešení úkolů, volila takovou činnost, kde bude jasně viditelný výsledek každého jednotlivého žáka a tu pak také individuálně hodnotila (viz didaktický projekt, úkol Hostina).

5.6.3 Výběr materiálu

Následující výrok Fromma z knihy *Mít, nebo být?* „V důsledku vládnoucího postoje sobectví se vůdcové v naší společnosti domnívají, že lidé mohou být motivováni pouze příslibem materiálních výhod, tj. odměnou, a že nebudou reagovat na apely k solidaritě a přinášení obětí.“³⁷ ukazuje, že budeme-li srozuměni a ztotožněni s potřebou ekologického jednání, nebude pro nás nemožnou obětí. Solidarita s přírodou je stejně důležitá jako solidarita s lidmi a tento fakt bychom jako učitelé měli ve škole zdůrazňovat, když budeme děti motivovat k šetrnému jednání. Takovému kritériu by měl odpovídat výběr materiálů, se kterými se bude v hodině pracovat. Využitím starých novin, krabic, hadrů nebo ekologicky šetrných barev, jakými mohou být alternativní barvy z kávy nebo čaje (viz didaktický projekt, úkol Hostina, Příběhy politého ubrusu), přispějeme k ekologické recyklaci materiálů. Vždy, když s nimi budeme pracovat, můžeme tento aspekt vyzdvihnout, čímž v dětech budeme upevňovat žádoucí potřebu alternativního výběru materiálů.

5.6.4 Kontexty umění

Jedním z nejvýznamnějších úkolů výtvarné výchovy, které nemůžeme opomenout, je práce s kontexty výtvarného umění. Duchovní podstata umění je sama o sobě předpokladem k citlivosti vnímání a reflexi světa, který člověka obklopuje. Poukázat na autory, kteří jedinečným způsobem komunikovali s krajinou a přírodním prostředím (Gogh, Preisler, Hudeček, Sudek) nebo představit vývoj krajinářské malby a fotografie můžeme v samostatných přednáškách o umění nebo jako motivační východiska. Aby děti pochopily principy vztahující se k prostoru, ve kterém žijí, musí je nejlépe samy vyzkoušet. Inspiraci pro didaktické projekty se tak mohou stát zejména umělci, kteří využívají přírodu jako komunikační prvek. Land-art je zřejmě nejpřímější forma, jak děti přivést v rámci výtvarné výchovy do kontaktu s reálným prostředím, které by si měly naučit respektovat (viz didaktický projekt, úkol Dušičky).

---

³⁷ FROMM, E. *Mít, nebo být?* s. 127

6 DUCHOVNÍ KULTURA

19. století se odklonilo od víry v Boha. Nezpochybnitelné důkazy Darwinovy evoluční teorie v onom století páry a Nietzscheův výrok, že Bůh je mrtev poznamenaly nejen století následující, ale i dnešek. Češi sice mají své svaté patrony stejně jako „kacíře“ Jana Husa, který dal vzniknout svébytné církvi, avšak jak je dnes vidno, nejrozšířenějším českým „náboženstvím“ je ateismus. Podle sčítání lidu z roku 2001 se 59% lidí označilo za bezvěrce. Není pak divu, že nedostatek duchovního rozměru má své důsledky i pro běžný život. Tam, kde chybí vyšší mocnost, ať už ji nazýváme Bohem nebo přírodou, nemůžeme očekávat, že svoji energii upneme k nadosobním principům. Ztráta víry proto může souviset i se ztrátou zájmu o životní princip, společnost a okolí.

Dnes slavíme jen nepatrný zlomek svátků, které slavily naši předkové v dřívějších dobách. Kromě svátků rodinných jako jsou oslavy narození, svatba, úmrtí se stále slaví ještě několik svátků společenských, kterým se říká kalendářní nebo výroční.³⁸ Dnes se slaví převážně svátky zakotvené v křesťanské tradici jako jsou Vánoce či Velikonoce, které však zahrnují staré pohanské zvyky svázané s pohybem slunce a proměnami přírody během roku.

Pro většinu z nás se svátky staly pouhými dny pracovního klidu, které můžeme srovnat s jakýmkoli víkendem či dovolenou. Vánoce dostaly punc shonu a nakupování, Velikonoce se především ve městě stávají svátky rozpačitosti z nezvaných návštěv. Zvyky a obyčeje, které se v ritualizované podobě opakovaly každý rok, však můžou přinášet mnoho inspirací pro dnešního člověka, který se pohybuje po vágně vymezeném prostoru bez hranic a omezení. Svátky jsou tím, co nás ukotvuje v řádu života, co nás povzbuzuje a obohacuje. Pro děti jsou stejně tak významné a zábavné. Svoje kouzlo si svátky a obyčeje tradiční lidové kultury uchovávají proto, že spojují dramatické a výtvarné prvky, které děti spontánně využívají i při svých hrách.

Výtvarná výchova může přispět k tomu, aby se děti dozvěděly také něco o duchovní podstatě tradic a svátků, které ve spojení se střídáním ročních dob, určovaly cyklus roku po celá staletí. Nejen Vánoce a Velikonoce, ale i čarodějnice, masopust nebo u dětí oblíbené poutě mají duchovní dimenzi, na kterou se začíná zapomínat. Škola tyto tradice nemusí obnovit, ani děti přivést k víře, ale může připomenout, že tradiční duchovní kultura našich předků měla své kouzlo.

7.1 Cyklické a lineární vnímání času

Vnímání času je pro dnešního člověka desakralizované moderní kultury tvořeno lineární osou vzniku a zániku, čas postupuje plynule kupředu. Pro všechny tradiční náboženské kultury (křesťanské i předkřesťanské), které věří v neustálou obnovu světa i duše člověka, je charakteristický čas cyklický, čas v kruhu roku a života.

³⁸ LANGHAMEROVÁ, J.: *Lidové zvyky*

Rytmus života tradičního světa venkova určoval pravidelný sled hospodářských prací, které závisely na rytmu ročních období a na vnějších přírodních podmínkách. Život zemědělce v tradiční kultuře ale také do značné míry řídil církevní kalendář. Pod vlivem křesťanství se ve středověku dosud převládající dekadové dělení času definitivně nahrazuje sedmidenním týdenním cyklem. Čas se tak rozděluje na šestidenní období práce a sedmý den odpočinku.³⁹ Svěcení neděle církev vyžadovala.

Čas cyklický byl v naší tradici daný křesťanskou liturgií, který vychází z periodického opakování Narození, Utrpení, Smrti a Zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Liturgický kalendář je úzce spjatý i se střídáním ročních dob, takže spojuje čas rytmu přírody s časem posvátným.

Podněty k zahájení či ukončení polních prací ohlašoval v neděli kněz při svém kázání, pranostiky vázané na církevní kalendář upozorňovaly zemědělce na povětrnostní situace, které se v ročním cyklu opakují. Netvrdí, že takové či onaké počasí bude, ale upozorňují, aby se hospodář připravil a nedal se jím zaskočit. Vedle hospodářovy vlastní píle a předvídavosti se v úspěchu jeho práce odráželo počasí. Rolníci se vždy snažili z pozorování a zkušenosti předpovídat změnu počasí, a nejen to, snažili se magickými praktikami počasí ovlivnit. V období sucha přivolávali vláhu nebo odháněli bouřky a krupobití, které ničily úrodu. Některé církve trpěly a rozvíjela například modlitbami a procesími za déšť, jiné odmítala jako pověry a čarování.⁴⁰ Reálný základ měly pranostiky vázané na církevní kalendář. Na sv. Řehoře den s nocí v jedné míře, sv. Lucie noci upije a dne nepřidá jsou pranostiky, které na svou dobu celkem věrně odkazují k jarní rovnodennosti a zimnímu slunovratu.

Lineární pojetí času je charakteristické pro moderní ateistickou civilizaci. Vnímání času není spjato s přírodními okolnostmi, člověk zavřený v kanceláři ani nemusí postřehnout, jaké roční období se odehrává za okny. Člověk není ovlivněn cyklem ročních dob nebo cyklem dne a noci, protože si za tmy jednoduše může rozsvítit, v zimě pustit topení, v létě klimatizaci.

7.2 Posvátné a neposvátné, všední a sváteční

Mircea Eliade uvažuje o dvou modalitách bytí na světě – posvátném a profánním, které člověk přijal v průběhu dějin za své, odlišuje pak člověka náboženského a nenáboženského. Eliade mluví o posvátném a profánním vnímání prostoru a času. Domnívám se, že právě polarita těchto dvou modalit výjimečným způsobem odhaluje i podstatu rozdílu mezi tradiční a globální kulturou. Jsou to vzájemně propojené světy, svět tradiční je v každé globalizované společnosti stále přítomen skrze přežívající tradice a rituály. Globalizace kultur pokračuje obrovským tempem a tradiční kultury už pomalu z mapy světa mizí. Tím, že má dnešní

³⁹ LE GOFF, J.: *Encyklopedie středověku*

⁴⁰ Náznovým příkladem toho, jakou směsicí víry a pověrečných představ se staly hospodářské obyčeje. Po celé Evropě je známý zvyk ponechávat na poli stát svazek nepořádaných klasů nebo ostrůvek lněných stébel. Býval spleten do věnečku nebo svázán a zdoben květy. Průpovědky přitom pronášené dostatečně vysvětlují smysl obyčeje: oběť přírodním silám, aby napřesrok opět daly úrodu. Pozůstatek prastarého obětního rituálu je adresován v různých krajích právě tak křesťanskému Bohu a svatým patronům. PETRÁŇ, J.; PETRÁŇOVÁ, L. Rolník v evropské tradiční kultuře

člověk možnost nahlížet svět z různých perspektiv a otvírají se mu příležitosti poznávat zanikající kultury jiných národů, tím spíš si může uvědomit, jak křehký je svět, který přichází o své kulturní jedinečnosti. Rádi hodně cestujeme, poznáváme jiné kultury, ale sami o svých tradicích víme velmi málo.

Moderní společnost vědy sice inklinuje k profánnímu způsobu života, ale nemůžeme přehlédnout, že se část této společnosti obrací zpátky k duchovním hodnotám. Nevyhovuje jí lineární pojetí času, ani materiální výklad světa a jeho pohodlí. Jak jinak si máme vysvětlit obdiv stále většího počtu jedinců ze „západního světa“ k východním naukám a náboženstvím, buddhismu, hinduismu, které volají po duševní harmonii a sepjatosti s přírodou.

Posvátnou modalitu si stále uchovávají tradiční kultury, i když se velmi rychle dostávají do pastí, ze které není návratu, a svůj tradiční způsob života a své zvyky opouští ve prospěch pohodlí.

7.2.1 Prostor

Pro náboženského člověka není prostor ani čas homogenní, na jedné straně existuje čas a prostor všední nebo běžný, na druhé straně výjimečný, který vytrhuje člověka ze všedního dění. Eliade mluví o náboženském člověku, ale je zřejmé, že polaritu všední a sváteční zná i člověk, který se od náboženství odklonil. Jak je zřejmé, profánní zkušenost stírá rozmanitost, kterou si drží posvátná modalita.

Ale i profánní prostor si udržuje nestejnorodost, příznačnou pro náboženskou zkušenost.

V životě každého z nás existují místa, která se zásadně liší od všech ostatních, místa, která pro nás mají zvláštní význam, která se podobají posvátnému místu ze zkušenosti náboženského člověka. Kraj, kde jsme se narodili a vyrůstali nebo místo, kde jsme potkali první lásku, jsou pro každého člověka jedinečné, svým způsobem posvátné.

Přiblížit vztah náboženského člověka k posvátným místům může třeba kostel uprostřed moderního velkoměsta: „*Pro věřícího tento kostel participuje na nějakém jiném prostoru, než je prostor ulice, kde kostel přímo stojí. Portál vedoucí do vnitřku kostela je znamením přelomu.*“⁴¹ Podobnou funkci má i práh u domu a nezapomeňme, že také humna jsou předělem mezi dvěma prostory.

7.2.2 Čas

Podobně jako prostor není ani čas stejnorodý. Lidé rozlišují čas všední, kdy se vše děje jaksi mimochodem, samozřejmě, kdy děláme každodenní úkony, které nám zajišťují existenci a které si ani zvlášť neuvědomujeme. Všední je to, na co si člověk zvykl, co se stalo rutinou nutnou k běžnému životu. Člověk se snaží svoje všední činnosti odbýt v co nejkratším čase.

---

⁴¹ ELIADE, M. *Posvátné a profánní*, s. 49

Sváteční je oproti tomu čas, který si chceme užít co možná nejintenzivněji, protože jsme si vědomi jeho výjimečnosti, přejeme si, aby trval co nejdéle.⁴²

Podle Eliadeho „náboženský člověk žije ve dvou druzích Času, z nichž ten nejdůležitější, Čas posvátný, má paradoxní povahu Času kruhového, vratného a znovu dosažitelného, jakési věčné mytické přítomnosti, do níž se náboženský člověk periodicky navrácí prostřednictvím ritu.“⁴³

Také nenáboženský člověk rozlišuje všední a sváteční čas, i když ne v mystické podobě. Vzhledem k tomu, že člověk dlouho neznal prázdniny či dovolenou, představovaly pro něj svátky, slavené v průběhu celého roku, možnost odpočinout si od všední lopoty. Pro člověka nenáboženského je to právě volný čas o víkendy nebo dovolené, které si často užívá jako sváteční chvíle.

7.2.2.1 Svátky, zvyky, obyčeje

Lidé odedávna rozlišovali dny všední a dny sváteční a svátky si uměli naplno užít, jak o tom svědčí i rozmanité zvyky a obyčeje lidové kultury. Čeněk Zibrt, který na počátku 20. století vydal o českých zvycích a svátcích knihu *Veselé chvíle v životě lidu českého*, dokládá jedinečným způsobem kulturní historii českého národa, kterou stojí za to si v dnešním multikulturním světě připomenout. Hodně cestujeme a rádi poznáváme kultury jiných národů, ale o kořenech české tradice toho víme vlastně velmi málo. Proto jsem se rozhodla, že svůj didaktický projekt budu tematicky směřovat k svátkům a lidovým obyčejům.

Svátky církevního kalendáře oslavují osobnosti, které se nějakým významným způsobem podíleli na šíření křesťanské víry a církev je po jejich smrti uznala za svaté. Sami byli příkladnými křesťany a vzorem pro ostatní. Věřící se k nim modlí a věří, že svatí patroni vyslyší jejich žádosti a pomohou jim ulevit v jejich těžkostech. Svatým se přisuzuje náboženská úcta, která se projevuje při mších, jsou jim zasvěcovány kostely apod. Svatí se stávají patrony profesí, činností, národů, které mají nějakou souvislost s jejich životem.

Tradiční zvyky a obyčeje vznikly v dávné i nedávné historii, některé z nich jsou živé dodnes a ty, které zanikly a byly zapomenuty, si můžeme připomenout, obtížně je však budeme znovu oživovat. Aby žily i dnes, musí je lidé přijmout za své a upravit tak, aby nebyly jen skanzenem minulosti, ale živou současností. Jak dokazují nově převzaté svátky sv. Valentýna nebo Halloween, lidé potřebují do své kultury zahrnout i nové tradice.

Zvyky a obyčeje se spojují obvykle s venkovským prostředím, protože měly úzký vztah se zemědělským rokem a jeho oslavami. Na venkově se sváteční čas využíval především k duchovnímu rozjímání a následné společné zábavě. Venkovský lid měl vždy nechuť měnit zažité způsoby práce i svého života, proto se také zvyky a obyčeje uchovaly tak dlouhou dobu. Díky cyklu ročního opakování se svátky staly pevnými body, které určovaly čas kalendářního roku. Kvůli neochotě cokoliv měnit se lidé drželi starobylých obyčejů i přesto, že proti nim katolická církev snažila zasáhnout. Některé pohanské rituály proto raději církev

⁴² SOKOL, J. *Člověk a náboženství*

⁴³ ELIADE, M. *Posvátné a profánní*, s. 49

přijala za své nebo jim vtiskla ráz křesťanského svátku (Vánoce, Velikonoce). „Proto jsou lidové zvyky a obyčeje v českých a moravských zemích zvláštní směsicí pohanských a křesťanských prvků, doplněných prvky naivní víry, ale i zábavy a bezbřehé rozpustilosti.“⁴⁴

Syntetická povaha lidových obyčejů, které spojují hudební, dramatickou a výtvarnou složku může být inspirativní pro pedagogické využití. Svátky jsou součástí kultury, kterou jako učitelé chceme svým žákům zprostředkovat.

Nejenom tím, že stále víc chceme, ale že toho, co máme, umíme také lépe využít. Tak lidé objevili kulturu jako soustavnou péči o to, jak být stále víc člověkem a jak si ve společnostech vytvářet stále bohatší a zajímavější prostředí. Objevili nejdříve svátky a slavnosti, kdy si nejen oddechnou od svých starostí, ale kdy si mohou navzájem nabídnout to nejlepší - a zároveň také předvést, co všechno dokáží. Kdy se jen nepočítá a neplánuje, ale také dává a dostává“⁴⁵

---

⁴⁴ VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*, s. 18

⁴⁵ SOKOL, J. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*, s. 5

Svátky, zvyky a obyčeje podzimu - tematická východiska pro didaktický projekt

Sv. Václav (28. 9.)

Sv. Václav je patronem českého státu. Narodil se někdy mezi lety 890-895 jako nejstarší syn knížete Vratislava I. a jeho ženy Drahomíry a vyrostl na hradišti Budeč severně od Prahy. Pod vlivem své babičky Ludmily se přiklonil ke křesťanství. V r. 924 se Václav ujal vlády nad velmi nestabilním územím: české knížectví bylo částečně pohanské, částečně křesťanské (přitom slovanská a latinská liturgie byly rozšířeny přibližně stejným dílem). Přemyslovský stát byl ohrožen silnějšími sousedy, a tak musel podle legendy Václav platit za svou porážku poplatek za mír, čímž si znepřátelil část českých šlechticů. Spory o moc vyústily v roce 935 (nebo 936), kdy Václavův bratr Boleslav zorganizoval jeho vraždu, která se odehrála ve Staré Boleslavi. Boleslav se poté stal jeho nástupcem.

Jako mučedník a patron české země začal být uctíván bezprostředně po smrti, brzy se ze svého činu kál i jeho bratr a již v r. 972 mu byl v Proseku u Prahy zasvěcen první kostel. Tělo zavražděného knížete bylo pohřbeno v rotundě sv. Víta na Pražském hradě, z níž za Karla IV. vznikla dnešní katedrála.

Václav byl od poloviny 11. století považován za ochránce českého státu a jeho kult se držel i mezi prostým lidem. Čeští vojáci věřili, že je v boji ochrání.

Pro Václavovu slávu hodně udělal panovník Karel IV., který se hlásil k přemyslovské tradici. Napsal o něm legendu a nechal vyrobit svatováclavskou korunu, která je součástí českých korunovačních klenot. Vzácnou relikvií je i lorika sv. Václava z počátku 10. století, která je zhotovena z hustého pletiva malých železných kroužků. Patřila k typické rytířské zbroji, z čehož můžeme usuzovat, že Václav se boji nevyhýbal.

Václav je považován za patrona vinařů a sládků, proto se lidové svátky na jeho oslavu neobešly bez lidových veselí. Slouženy jsou tento den svatováclavské mše a i dnes se na den sv. Václava konají slavnosti s alegorickými průvody a šermířskými souboji.

I řekli: Až půjde na jitřní, tehdy si naň počítáme.

Časně zrána zvonili na jitřní. Jakmile Václav uslyšel zvon, řekl: Díky tobě, Pane, že ses mi dal dočkat tohoto jitra. I vstal a šel na jitřní. Hned v bráně jej dostihl Boleslav. Václav se naň ohlédl a řekl: Bratře, včeras nám dobře posloužil. K uchu Boleslava se naklonil ďábel a zkazil jeho srdce, že mu odpověděl: Nyní ti chci lépe posloužit. Po těch slovech udeřil jej mečem po hlavě. Václav se obrátil k němu a řekl: Co ti to napadlo, bratře? A po těch slovech jej uchopil a srazil na zem. Tu přispěchal jakýsi Tuža a ťal Václava do ruky. Ten poraněn na ruce pustil bratra a běžel do chrámu. Tu dva ďábli řečení Tira a Česta ubili jej v bráně chrámové. Hněvsa pak přiskočil a probodl mu bok mečem. Václav ihned vypustil svou duši se slovy: V ruce tvé, Pane, poroučím ducha svého. V tom hradě zabili i jakéhos Mstinu, urozeného muže Václavova, ostatní pak hnali do Prahy, některé povraždili a jiní se rozprchli po zemi. I nemluvnátka kvůli němu povraždili. Mnohé ženy provdaly za jiné muže, služebníky boží vyhnali a kdejakou ďábelskost napáchali. Tira pak řekl Boleslavovi: Pojďme a zabijme též i vaši matku, tak najednou oželiš bratra i matku. Boleslav však řekl: Nemá, kam by se poděla, dokud nebudeme hotovi s jinými. A odešli a nechali Václava rozsekaného a neuklizeného. Tu kněz jeden Krastěj vzal a položil jej před chrámem a přikryl jej plachtou. Jakmile uslyšela matka, že její syn byl zavražděn, přišla a hledala jej. A když ho spatřila, s pláčem padla na jeho srdce a posbírala všechny údy jeho těla, neodvážila se však je odnést k sobě

domů, ale umyla je a oblékla v příbytku knězově, a pak je zanesla a položila do chrámu. A poněvadž se bála, že bude zavražděna, utekla do Charvat, takže Boleslav ji tu už nezastihl. I povolal jednoho kněze jménem Pavel, aby vykonal modlitbu nad tělem Václavovým. (z legendy o sv. Václavovi, kol. 960)

Posvícení (říjen-listopad)

Podzimní posvícení byl velmi oblíbený lidový zvyk ve znamení jídla, pití, hostů a bujarého veselí, na které se lidé těšili a připravovali dlouho dopředu. Protože každá vesnice měla posvícení v jiný den, byla to příležitost k vzájemnému navštěvování příbuzných a přátel. Kromě posvícení, které bylo většinou zasvěcené patronu místního kostela nebo kaple, se slavilo skoro všude i havelské (16. října) a martinské (11. listopadu) posvícení. Podzim tedy patřil oslavám a bohatým hostinám. V této době už bylo sklizené obilí a namletá mouka, vykrmené husy, dostatek masa a tuku, takže se nemuselo s ničím šetřit a konec hospodářského roku se mohl pořádně oslavit. Posvícení často trvalo několik dní, hlavní posvícenský oběd se konal v neděli a byl snad nejbohatším obědem v roce. Na stole nechyběly pečené husy (hlavně o sv. Martinu), knedlíky se zelím, smetanové omáčky a spousta pečiva a koláčů.

Za vrchol hostiny se považovaly koláče podávané s kávou nebo cikorkou. Koláče roznášely děti jako pozvání k nedělnímu obědu a hospodyně jich musely napéct dostatek, aby zbyly i na výslužku.

K posvícení kromě dobrého jídla a nezbytného piva patřily i různé obyčeje a zábavy. Brutální popravy zvířat jako shazování kozla z věže kostela, mlácení kačera nebo stínání kohouta jsou některé z nich. Z těchto pohanských rituálních obřadů se stala lidová zábava. „*Hlásíme se k oběti, vzdáváme se dílu živého majetku s vírou v příští prosperitu a náklonnost světa nad námi.*“⁴⁶ Krvavé obřady byly velmi oblíbené i přesto, že proti nim v 2. polovině 19. století zasahovala vláda i církev, jenže víra v účinnost těchto zvyků byla silnější než úřední moc. Při shazování živého kozla z věže kostela například lidé věřili, že maso a krev mrtvého zvířete mají léčivou sílu.

Sv. Martin (11. 11.)

Svatý Martin přijíždí na bílém koni. – Na svatého Martina, kouřívá se z komína. – O svatém Martině husa nejpěkněji zpívá.

Legendární sv. Martin, co má přijíždět se sněhovou nadílkou na bílém žil ve 4. století a pocházel z území dnešního Maďarska. Podle legendy byl římským vojákem, který se obrátil na víru po zázračném vidění. Jako důstojník císařského jezdeckého prý jedné chladné noci potkal v bráně francouzského města Amiens žebráka, který promrzlý neměl, jak by se zahřál. Martin prý vzal svůj plášť, rozťal ho mečem a polovinu tomu chudákovi věnoval. Následující noc se mu zjevil Ježíš, který měl na sobě onu darovanou polovinu pláště. Tento okamžik změnil Martinovi život, opustil vojsko, nechal se pokřtít a stal se poustevníkem. V roce 371

⁴⁶ LANGHAMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*, s. 208

byl zvolen biskupem, ale dál žil ve skromné chýši poblíž řeky Loiry. Následovala ho sem řada mnichů, kteří dali vzniknout prvnímu klášteru v celé západní Evropě.

Martin je patronem vojáků, hlavně jízdních, ale také ochráncem koní.

Na sv. Martina se již od 14. století chodilo hlavně ve městech po domech koledovat. Svátek svatého Martina byl i dnem, kdy se na venkově uzavíraly mezi čeládkou a hospodáři nové pracovní smlouvy. Rozšířené je na sv. Martina posvícení, které se neobešlo bez pečené martinské husy.

Dušičky (1. a 2. 11.)

I když v našich zemích vládne díky domácímu vývoji ve 20. století spíše materialismus než víra v duchovní hodnoty, přesto existují životní momenty, kdy se i zarytí ateisté obrací k duchovní tradici. Se smrtí se totiž konfrontujeme každou chvíli a otázky, které přesahují rozměr pozemského života, si asi v různých životních etapách, kladou i lidé nevěřící.

První dva listopadové dny patří dvěma svátkům - Památce všech zemřelých a svátku Všech svatých, které označujeme souhrnně jako Dušičky. Úctu k zemřelým předkům vyjadřovali už nejstarší kultury lidské civilizace, pro které byla otázka existence posmrtného života vůbec jednou z nezákladnějších prvků kultury. Kořeny námi slavené Památky zesnulých sahají až k starým keltským rituálům, aby se poté přizpůsobily křesťanské církvi. Svou stopu na nich zanechala i lidová víra našich předků. V dnešní době těmto svátkům, které se vyznačují klidem a rozjímáním nad hroby mrtvých, konkuruje i stále oblíbenější obdoba - Halloween, která k nám přišla z anglosaských zemí.

Dušičky jsou dnes hojně slavené svátky, kdy často celé rodiny chodí na hřbitov, aby ozdobily věnci a květinami hroby svých zemřelých příbuzných a zapálily jim zde svíčku. Podobně jako Vánoce mají i Dušičky charakter rodinného svátku, kdy si lidé připomínají pomíjivost svého života.

Kontinuita života zajištěná vědomím minulých a budoucích životů nás pevně ukotvuje v prožívání naší přítomnosti. Lidé odedávna věřili, že smrt člověka není konečná fáze jeho bytí, a věřili, že duše zemřelých se vrací na tento svět. Keltský kalendář označuje 1. listopad jako začátek nového roku a není náhoda, že je i dnem, kdy se svět mrtvých setkával se světem živých. Mrtvé bloudící duše přicházely na zem, aby živé kontrolovaly nebo se mstily za minulé přikopání.

Mnohé z pohanských rituálů se v lidové tradici uchovalo i s nástupem křesťanství. Církev se samozřejmě snažila vyložit posmrtný život po svém a dávné rituály pronásledovat jako čarodějnictví. Křesťané věří, že duše může být po smrti člověka, který žije v souladu s křesťanskými zásadami, spasena a stejně jako Ježíš Kristus vstal z mrtvých, mohou být také všichni spravedliví po své smrti spaseni.

Památka zesnulých je v křesťanské tradici spojená s tichou vzpomínkou a modlitbou za zemřelé, jejichž duše si prochází očistcem, po kterém má následovat vstup do nebe.

Modlitby mají podle křesťanského výkladu duším pomoci očistit se od pozemských hříchů.

Zajímavosti ze světa:

Halloween je obdoba našich Dušiček, který se slaví v předvečer svátku Všechny svatých 31.10. v anglosaských zemích, odkud se rozšířil i do jiných zemí. Původní keltský svátek nebyl tak silně ovlivněn pozdějším křesťanstvím, proto ho mnozí katolíci považují za svátek pohanský. Princip víry předkřesťanských pohanských kultur je na rozdíl od křesťanské lásky strach, proto je dnes halloween známý jako svátek strašidelných masek. Symbolem tohoto svátku se stala maska z vydlabané dýně, uvnitř které je umístěna hořící svíčka. Tento svátek se stal oblíbenou zábavou především pro mladé lidi, kteří chodí koledovat po sousedství a když nedostanou zaslouženou výslužku, tak v okolí domu provedou nějakou neplechu.

Dušičky se slaví v celém křesťanském světě, nejvíce si ale tyto svátky užívají obyvatelé v latinskoamerických zemích. Například v Mexiku, kde se těmto svátkům říká Día de los Muertos, jsou snad největším svátkem celého roku. Mexičané se na ně proto poctivě připravují a své domy i veřejná prostranství zdobí pestrými květy a zářivými barvami. Podobně jako se na našich poutích prodávají barevná perníková srdce, trhovci v Mexiku nabízejí cukrové lebký a figurky kostlivců různých barev a velikostí.

Mexičané věří, že během svátků se duše zesnulých vrací na tento svět, aby se občerstvily a zavzpomínaly. Slavnosti zde trvají několik dnů, během nichž se lidé setkávají na vyzdobených hřbitovech. Zde však nepanuje tichá a pochmurná nálada jako u nás, ale lidé si tu rozloží kempinkové židličky, hraje tu hudba, lidé se nahlas modlí nebo si povídají, děti pobíhají mezi hroby a všude je plno světla ze svíček. Tak vypadá společná hostina s mrtvými kde samozřejmě nechybí ani přípitky.

Latinskoamerické svátky mrtvých jsou kombinací předkolumbovských rituálů a katolických obřadů. Pro původní indiánské obyvatele nebyla smrt ničím děsivým, mnohem větší strach měli lidé ze života. Smrt byla vysvobozením a znamenala přechod do jiné formy života, kde nehrozilo žádné utrpení. Smrt byla prostě součástí života a nebyl důvod se jí bát.

Sv. Kateřina (25.11.)

Svátek sv. Kateřiny je spojen s posledními bujarými tanečními zábavami před adventním obdobím klidu, kdy se podobné akce nesmí konat. Při kateřinských zábavách bylo zvykem, že se o celou jejich organizaci staraly ženy a ty také měly právo samy si vybírat tanečníky. Podle legendy byla sv. Kateřina urozená žena, která vynikala moudrostí a krásou. Pocházela z urozené alexandrijské rodiny a pro svou křesťanskou víru se dostala do vězení, protože vyzvala císaře, aby se zřekl pohanství a přešel na křesťanství. Běžné mučení ji nezlomilo, tak ji nechal mučit ve speciálně sestrojeném kole s ostrými železnými koly, které ji měly rozdrásat tělo. Zázračně ale udeřil blesk a kolo se rozpadlo, Kateřinu pak popravili mečem. Měla tu smůlu, že se to stalo kolem roku 307, tedy ještě v době, kdy byli křesťané za svou víru pronásledováni a popravováni. Další císař Konstantin v roce 313 už křesťanství zrovnoprávnil s ostatními náboženstvími.

Kateřina se stala díky své vzdělanosti a moudrosti patronkou řady knihoven a univerzit, ochránkyní studentů. Zároveň je ochránkyní panenské čistoty, patronkou profesí, které pracují s nástroji, které se staly symbolem jejího umučení – kolem a mečem.

Na den sv. Kateřiny se v souvislosti s legendou nesmělo pracovat se vším, co mělo kola, ať už to byl mlýn, povoz nebo kolovrat.

Sv. Ondřej (30. 11.)

Den sv. Ondřeje byl kromě Štědrého večera nejdůležitějším dnem pro věštby z celého roku, ale se samotnou osobou sv. Ondřeje nemá tato pověra nic společného. Hlavně mladé dívky si přály vědět, kdy se budou vdávat a koho si vezmou. Znamé je liti olova. *„Olovo dají na plechovou lžici, zapálí dřevěné světlo a nad jeho plamenem drží lžici, až se jim olovo rozpustí. U sebe mají mísu nebo škopek s vodou chladnou, do níž lijí přes křížový klíč*

rozpuštěné olovo. Z olova se utvoří ve studené vodě rozličné podoby, jako: Šidla nebo ševcovská kopyta, tkalcovské člunky, vojenská zbraň, bochánky chleba, péra na psaní, srpy, nýče, motyky, cepy atd. Z těch věcí, k jichžto poznání je potřebí živé obraznosti, děvčata usuzují, jakého řemeslníka nebo živnostníka dostanou za manžela.“⁴⁷ U takového věštění se scházela celá chasa, nebyla nouze o vtipy i vzájemné škádlení.

Ondřej byl současníkem Ježíše a po jeho ukřižování podnikal jako apoštol misijní cesty, při nichž vysvětloval podstatu křesťanské víry. Byl pronásledován a krutě mučen, ale své víry se nevzdal. Kolem roku 60 byl ukřižován na kříž ve tvaru písmene X, kde odsouzenec umíral pomaleji. Takovému kříži se od té doby říkalo ondřejský kříž.

---

⁴⁷ ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 442

DIDAKTICKÁ ČÁST

Nový koncept výuky ve školách, tak jak je ustanoven v Rámcovém vzdělávacím programu⁴⁸, si uvědomuje, že jednotlivé vyučovací předměty jsou izolované a snaží se prosadit jejich větší propojení. Mezipředmětové vztahy se staly jedním z klíčových pojmů RVP, ale trůfám si tvrdit, že jejich skutečně plné zapojení do výuky ještě chvíli potrvá, protože vyžaduje vysoké nároky na každého učitele. Pouze on může začít učit jinak, než byl dosud zvyklý. Učitel výtvarné výchovy se musí orientovat nejen ve výtvarném umění, ale i v řadě jiných disciplín, protože jeho předmět reaguje na podněty z různých oborů – historie, antropologie, biologie aj.

Myšlenka průřezových témat je skvělým prostředkem, jak si poradit s formativní složkou základního vzdělávání. Nejenže vytváří příležitost pro uplatnění žáka jako jedinečné osobnosti, ale také se stává prostředkem, jak posilovat vzájemnou spolupráci a pomáhat rozvíjet hodnotový a postojoý aspekt žákovy osobnosti. Aktuální problémy současného světa tak konečně mají oporu i v oficiálních kurikulárních dokumentech. Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Enviromentální výchova a Mediální výchova jsou oblasti vzdělávání, které by se měly promítnout i v mém didaktickém projektu. Vyučovací předmět výtvarná výchova má vynikající podmínky všechna zmíněná témata rozvíjet a využívat je jako konceptuální potenciál k výtvarnému vyjadřování. Učitel má prostor a svobodu v rozhodování, jakým způsobem se v jeho hodinách průřezová témata objeví. Lze je aplikovat jednak jako formu (například práci ve skupině) nebo metodu (dialog nad výtvarným dílem), ale především svými tematickými obsahy a dialogem s žáky.

Do didaktického projektu své diplomové práce se snažím zařadit všechna průřezová témata. Opírat se přitom budu o teoretickou část své práce, neboť témata jednotlivých kapitol odráží i dílčí témata průřezových témat.

Pochopit aktuální problémy složitých vztahů člověka a životního prostředí se snaží okruh enviromentální výchovy, který se v rámci výtvarné výchovy může projevit v několika ohledech. Působením na emocionální složku osobnosti může výtvarná výchova podporovat kladný vztah k prostředí, ve kterém se děti pohybují a osobnostně sociální výchova zase pomůže kooperaci při týmové práci, kde si každý jednotlivec uvědomí důležitost svojí role a naučí se odpovědnosti za odvedený kus své práce. Předmět zájmu OSV se v několika ohledech překrývá s úkoly výtvarné výchovy, potažmo umění, totiž sebepoznáním a sebepojetím, seberegulací, psychohygienou a kreativitou, věnuje se poznávání lidí, mezilidským vztahům nebo komunikaci. Své místo ve výtvarné výchově má rovněž Mediální výchova, která může být zrcadlem k porozumění celé současné vizuální kultury.

S žáky na začátku každé hodiny vedu rozhovor, který není jen motivačním prostředkem k řešení daného výtvarného úkolu, ale měl by také živě otvírat témata soudobého světa a postavení jich samotných ve světě, ve kterém žijí. Vztah dětí k rodině, přírodě a kulturním hodnotám jsou v mé práci klíčové. Ve třídě se snažím motivačním rozhovorem vytvořit atmosféru důvěry, ve které se bude pracovat lépe dětem a tím pádem i mně jako učiteli.

⁴⁸ www.rvp.cz

Výtvarná výchova je v postavení mezi ostatními předměty specifická tím, že ve větší míře uplatňuje učení prožitkem a dovoluje či přímo vyžaduje absolutní otevřenost.

Ve své praxi při přípravě na učitelské povolání jsem poznala jak výuku na ZŠ, tak i na ZUŠ. Myslím, že je třeba brát v úvahu rozdílnost těchto dvou institucí především v prioritách cílů výuky. Výtvarná výchova na ZŠ by k výběru volených výtvarných postupů měla akceptovat přirozenou nechuť žáků (zejména v období krize výtvarného projevu) se jakkoli výtvarně vyjadřovat a projevovat a odkrývat tak svoje pomyslné slabiny. Tím můžeme žáka frustrovat a vzít mu chuť něco vytvářet.

Program výtvarné výchovy na základních školách by se podle mého názoru měl více soustředit na témata a obsahy (z čehož nevyjímám umělecké kontexty) než na dokonalé zvládnutí výtvarné techniky, tedy může si dovolit upřednostnit obsah nad formou. ZUŠ je oproti tomu škola s užším výběrem žáků, kde zase větší roli hraje rozvíjení citlivosti k prostředkům výtvarného umění, žáci jsou tu systematicky vedeni k vlastnímu výtvarnému projevu, což klade i jiné nároky na jejich přípravu. Tento přístup představuje například Věra Roeselová⁴⁹, která pomocí výtvarných etud vede žáka k prozkoumání výtvarného řádu a jejich zákonitostí. Vazby se současným výtvarným uměním, které směřuje ke konceptu a novým médiím, zde ale chybí. Její přístup akcentuje zručnost a citlivost potřebnou ke zvládnutí výtvarných problémů.

Didaktický přístup Marie Fulkové⁵⁰ oproti tomu akcentuje vazby na současné umění, pro které je charakteristický odklon od tradičních výtvarných technik. Digitální média nastolila zcela nový vizuální kód, který se musíme nejdříve naučit číst, abychom mohli kriticky analyzovat záplavu obrazů, která nás obklopuje.

Myslím si, že výtvarná výchova by měla zahrnout jak úkoly zaměřené na tradiční výtvarné techniky, tak i práci s přesahy do jiných sfér umění. Uždil o tom píše už v roce 1975 v *Estetické výchově*: „*Ono výtvarné nemá být oddělováno tolik od dalších činností, od mimických, tanečních, hudebních a jiných, tak jako to není ve skutečnosti odděleno v naturelu člověka a v jeho esteticko- výrazové složce.*“⁵¹ V dnešní době bychom k tomu měli přiřadit práci s fotografií a videem. Samostatnou kapitolou k úvaze by mohlo být zařazení filmové výchovy do výuky, o kterém se v současné době vedou vážné diskuze.

Je jisté, že ve výtvarné výchově nemůžeme jednostranným přístupem a omezenými škatulkami uměleckých kategorií ignorovat současné výtvarné umění, které již dlouhou dobu směřuje od vizuality ke konceptu. Cenu Jindřicha Chalupického už několik let získávají umělci, kteří nevytváří obrazy ani sochy, ale koncepty, kde vizualita záznamu nehraje velkou roli. Proto ani ve výtvarné výchově nemůžeme lpět jen na prostorovém a plošném výtvarném vyjadřování. Multimédia jsou vyjadřovacím prostředkem dnešní doby a nelze je ve výuce přehlížet. Uplatnit se dobře mohou i v rámci průřezového tématu Mediální výchova, ve

⁴⁹ například ROESELOVÁ, V. *Linie, barva a tvar*

⁵⁰ například FULKOVÁ, M. *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník a víceletá gymnázia*

⁵¹ UŽDIL, J. *Mezi uměním a výchovou*

kterém bychom měly žáky vést ke kritickému přístupu k jevům vizuální kultury. Ani v diskurzu umění se jinak než kriticky pohybovat nelze.

Ve své praxi na ZŠ jsem si všimla, že mnozí žáci mají k samostatné výtvarné činnosti nechuť a svou práci komentují slovy „Ale já neumím malovat!“. Své veškeré snahy považují předem za zbytečné a neúspěšné. Odpověď učitele na takové tvrzení nemůže být jiná než „Já tě to chci naučit!“. Jsem toho názoru, že formální strana výtvarného vyjadřování se dá vytrénovat podobně jako řešení slovních úkolů v matematice. Tvůrčí myšlení se uplatní tam, kde si žák bude jistý, že zvládá technickou stránku věci. Učitel nemůže nechat dítě napospas jeho „tvůrčí invenci“, kterou má ve třídě jen hrstka dětí, ale může mu ukázat cestu, která ho nasměruje tak, aby se mohl vyjádřit bez zábran. Důležitá je tedy přiměřenost v zadání. Druhou možností je nabídnout žákům takové úkoly, kde nebudou svůj řemeslný um muset uplatňovat vůbec. Domnívám se však, že toto řešení by se ukázalo z dlouhodobého hlediska jako nesprávné, protože veškerá manuální zručnost se u dětí pomalu vytrácí, což se brzy může negativně odrazit v jejich praktickém životě.

Den se krátí, noc se dlouží - svátky, obyčeje a tradice podzimu

Didaktický projekt pro ZŠ Korunovační, Praha

určeno pro žáky 6. třídy

Výtvarná výchova je jedním z mála předmětů, kde je dostatečný prostor, aby se o tradicích a zvycích mluvilo v širším kulturně-historickém kontextu. Zvyky a rituály provázely život společnosti odnepaměti a jejich význam nebyl jen magický a náboženský, ale měl i velmi důležitý význam pro fungování sousedské a rodinné pospolitosti, dával pocítit sílu vzájemné soudržnosti. Vzpomeneme si, kdy jsme naposledy slavili nějaký svátek? Jaký rozdíl je ve slavení osobních svátků a svátků společenských? Kdy jsme se cítili dobře v kolektivu lidí, kteří se podíleli na společné akci?

Doby, kdy děti ve výtvarné výchově podle šablony vystřihovaly o Velikonocích papírová vejčička a žlutá kuřátka, jsou už doufám pryč. Na základní škole jsme v hodinách výtvarné výchovy vyráběli Mikuláše a čerty. A dobrotivý Mikuláš byl od čerta téměř k nerozeznání. Veškerá symbolika svátků se stala vyprázdněnou formou, která se opakuje podle stejného zažitého vzoru. Význam svátků, které po staletí určovaly rytmus života ve městech i na vesnicích, byl potlačen a obřady a zvyky spojené s duchovním poselstvím se proměnily ve vyprázdněné rituály. Můžeme se alespoň ve výtvarné výchově vrátit k jejich původnímu významu.

Osobní zkušenosti a postoje každého z nás jsou různé, ale společně sdílená chvíle má zcela jiný rozměr než individuální zážitky, se kterými se člověk s nikým nemůže podělit. Hudba, výtvarné umění, literatura, film, divadlo umění nebo třeba pobyt v přírodě nám mohou přinášet pocity, při kterých jsme vytrženi z všedního dění a prožijeme sváteční kontemplaci. Při slavení společných svátků se však sami stáváme součástí procesu, ocitáme se v samotném centru dění, jsme aktivní z hlediska účasti na slavení.

V didaktickém projektu, který se vztahuje k tradicím a svátkům, bych chtěla připomenout, že společnost, která se opírá o společné prožívání rituálů a obřadů je bohatší než ta, která se jich dobrovolně zříká. Dlouho do devatenáctého století se s křesťanskými tradicemi mísily i pohanské rituály a zvyklosti a vznikla tak jedinečná kultura, kterou dnes označujeme jako lidovou.

Svůj didaktický projekt k tématu Humna jsem vztahovala k podzimnímu období, kdy jsem ho také ověřovala v praxi. Tento důvod by nebyl obhajitelný, kdyby se do něj nepromítlo celé směřování mé diplomové práce, totiž reagovat na přírodní podmínky a vycházet z kulturních zdrojů kraje. Podzim je čas přechodu mezi životadárným obdobím léta a zimními měsíci klidu, kdy je příroda v útlumu a sbírá síly pro nadcházející jarní obnovu.

Střídání čtyř ročních období je v našich klimatických podmínkách přirozený jev, který ovlivňuje biorytmus každého z nás. Dokud nestrávíme část svého života v oblastech s minimálním výkyvem teplot, ani si neuvědomíme, jak je pro náš organismus a naši

psychiku důležitá rozmanitost ročních rob. I když má každý z nás své oblíbené roční období, trvalé léto nebo stálá zima a sníh by nás brzy unavily.

Podle astronomického kalendáře je podzim období mezi podzimním a zimním slunovratem (23. září - 21. prosince), ale pro každého z nás jsou podzimními měsíci září, říjen a listopad. Vlezlá zima s ranními mlhami jsou důkazem, že je léto definitivně pryč. Den se krátí a noc prodlužuje, s ubýváním světla ubývá i zelená barva v listech stromů, dozrávající ovocné stromy, bramborové řádky a vinobraní ještě dávají poslední úrodu tohoto roku. Ukončení zemědělských prací je důkazem, že příroda už vydala, co mohla a je potřeba, aby se přes zimu připravila na nový cyklus.

Chtěla bych, aby můj projekt přispěl k tomu, že se děti budou dívat kolem sebe a sledovat dění nejen skrze televizní obrazovku, ale přímými autentickými zážitky. Víím, že výukový rámec školy, obzvlášť ve městě, nemá nejlepší podmínky pro přímou práci v přírodě. Není to však úplně nemožné. Vycházky do nejbližšího parku, kde se dá brouzdat spadaným listím, pozorovat větvení stromů, sbírat kaštiny nebo se nechat vystavit slunci či mrazu, by snad mohly kontaktu s přírodními ději a jevy pomoci. Koneckonců i park ve městě může nabídnout prostor pro výuku a práci s přírodními materiály. Další možností, jak děti přivést k vnímání okolních dějů, je zadávání drobných domácích pozorování, kterým se připraví na následující hodinu. Své sledování žáci mohou zaměřit jak na přírodní jevy, tak sociální aspekty kultury, ve které žijí, třeba pozorovat, jaké rituály se objevují u nich v rodině.

K dlouhodobému pozorování jsou vhodné například proměny stromu, na který se denně díváme z okna. Děti mohou změny sledovat v průběhu roku i pomocí fotoaparátu, který umožní dokumentovat celý cyklus roku. Dalším dílčím dlouhodobým úkolem může být třeba také sušení ovoce, na kterém děti pozorují procesy stárnutí. Mohou se stát didaktickým východiskem například k rozhovorům o stárnutí a smrti a také výtvarným námětem. Ve škole se dá proces stárnutí také nasnímat a z fotek pak poskládat krátký animovaný film.

Didaktický projekt pracuje s informacemi, se kterými se děti setkávají poprvé. Děti by si proto mohly vést sešit, kam by vlepovaly obrázky a texty, které bych jim rozdala (např. sv. Kateřina, sv. Václav, umělecké kontexty, o kterých se mluví apod.)

Škola, ve které jsem svůj didaktický projekt ověřovala, má pro výuku výtvarné výchovy vynikající zázemí, disponuje rozlehlým, plně vybaveným ateliérem, kde má každý žák dostatek místa pro svou práci. Počet žáků ve třídách není větší než 20, což pro výuku znamená lepší klima a možnost individuálního přístupu učitele k žákovi. Svůj didaktický projekt jsem ověřovala v 6. třídě, kterou navštěvuje 12 žáků.

Široké téma podzimu není ve výtvarné výchově žádnou novinkou, proto pro mne bylo těžké konfrontovat se se zavedenými postupy.

Svůj projekt, nazvaný **Den se krátí, noc se dlouží – svátky**, jsem rozdělila do tří částí, které na sebe plynule navazují, také mezi jednotlivými úkoly najdeme logickou posloupnost.

První část **To je zlaté posvícení** směřuje k závěrečné hostině, která má připomenout podzimní tradici posvícení. To se koná nejen v malých obcích, ale svou tradici má posvícení třeba i v Praze v prostorách Břevnovského kláštera.

První úkol je obsahově zacílen na přírodní jev - dozrávání ovoce. Sklizeň je nejen přirozeným vyvrcholením úrody, ale i společenský fenomén, při které si hlavně na venkově vypomáhají rodiny i sousedé. Podzimní úroda se stává předmětem výměn a darů, protože jedna rodina není svou úrodu schopna spotřebovat. To samozřejmě nese jak ekologický, tak společenský prospěch. Jedním ze symbolů podzimu je i jedinečná barevnost, to bylo podnětem pro výtvarný problém – seznámení šestáků s mícháním barev a barevným spektrem, které se dá vytvořit ze tří základních barev a bílé. Hodina je pojata jako úvod do teorie barev a jejího praktického využití v malbě.

Po malbě je druhý úkol zaměřen na prostorovou tvorbu. Na závěrečnou posvícenskou hostinu je kromě malovaného ovoce potřeba připravit koláče a cukroví rozmanitých tvarů a barev, které budou vévodit prostřenému stolu. Třetí hodina totiž po individuálních úkolech vyústí ve společnou akci, kdy se prostře stůl a rozehraje se inscenace rodinné hostiny. Závěrečná hostina se odehrává u jednoho společného stolu, který je odedávna symbolem pospolitosti.

Druhá část projektu nazvaná **Příběhy vyprávěné kolem stolu** navazuje na symbol stolu jako místa, u kterého se lidé schází nejen proto, aby společně jedli, ale také aby si vyprávěli zážitky a příběhy. Prvními příběhy jsou legendy o sv. Václavu a sv. Martinovi, které děti ztvární jako komiks. Následující ilustrace k tajemnému vyprávění je předznamenáním další části **Dušičky**, které se mohou stát tématem rozhovoru o rodině, smrti, rituálech i výtvarným námětem.

Třetí část podzimního didaktického projektu se od intimity rodinného stolu přesouvá k širší sousedské pospolitosti, nazvala jsem ji **Řekla Káča Barce, nechme toho tance!** Úkolem je uspořádat taneční zábavu pro spolužáky z ostatních tříd. Tento projekt si žádá tvorbu plakátů a pozvánek a také originálních oděvů. Nadcházející čas klidného adventního období ohlašuje svátek sv. Ondřeje, kdy se předpovídá budoucnost z rozliti kávy a čaje.

Tímto končí podzimní projekt, na které je možné plynule navázat časem Adventu, Vánoc, Velikonoc, masopustu, čarodějnic atd. Námětů z okruhu tradic a svátků je pro každé roční období mnoho.

Didaktický projekt má následující posloupnost:

1. sklízíme – malba, grafika
2. pečeme – prostorová tvorba
3. hodujeme – koláž, akce
4. vyprávíme příběhy – kresba, malba
5. vzpomínáme – land-art
6. chystáme taneční zábavu – užitá grafika, prostorová tvorba
7. věštíme – malba, kresba

1/

To je zlatý posvícení, to je zlatá neděle!

1/ Sklizeň podzimní úrody

motivace: Máte doma zahradu s ovocnými stromy? Jezdí někdo z vás pravidelně na venkov, nebo na venkově někdo z vás bydlí? Víš, jaké ovoce u nás na podzim sklízíme? Přinesla jsem vám z naší zahrady švestky, hrušky, jablka a hroznové víno, ale než je ochutnáme, budeme hledat podstatu jejich barvy. Podzimní barvy jsou příslovečné, jak je ale vlastně můžeme charakterizovat? Rozdíl v barvách studených a teplých.

cíle hodiny: Žáci umí říct, kdy dozrávají různé druhy ovoce, žáci dokážou vyjmenovat tři základní barvy (červená, modrá, žlutá/purpur, azur, žlut') a dokážou z nich namíchat škálu barevného spektra, dokážou temperovými barvami zachytit barevnost předmětu a modelovat tvar světlem a stínem.

technika: malba temperou

inspirace:

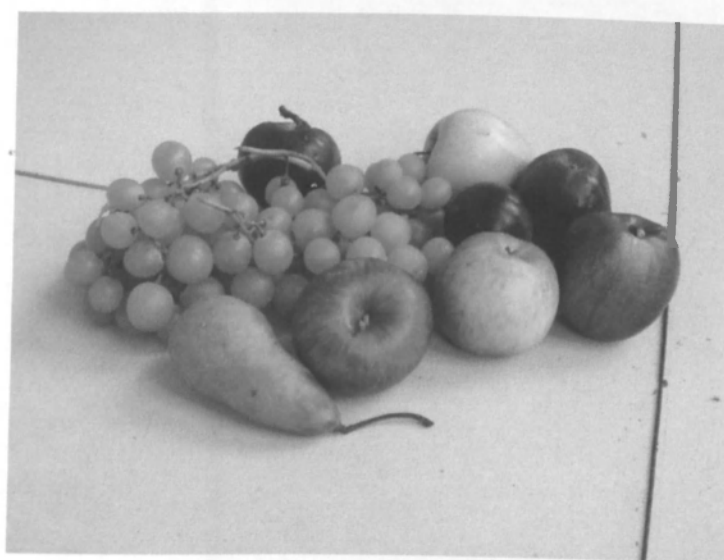
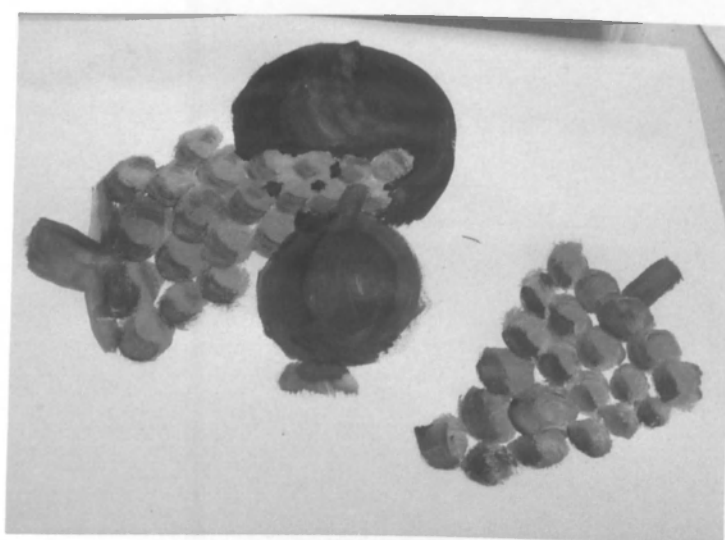

Carravagio: Zátěží
s ovocem ve skleněné
míse

Cezanne: Zátěží s jablky

práce dětí:

2/ Jakou barvu má chuť jablka

učila jsem na praxi v ZUŠ Slezská

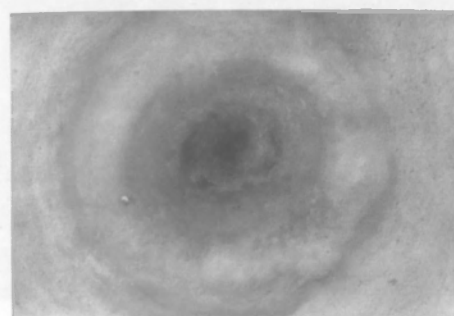
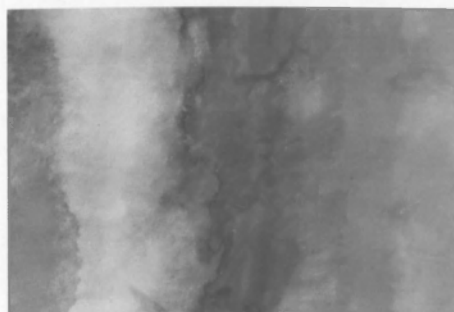
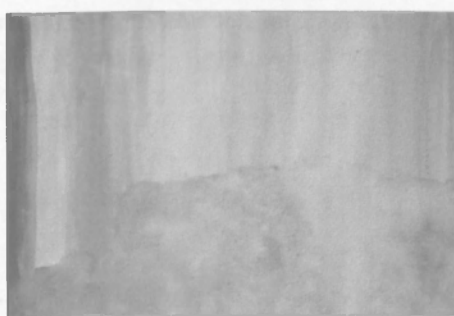
motivace: Může mít chuť barvu? Jakou barvu má vůně jablka? Zavři oči, dám ti do ruky jablko. Vnímej všemi smysly (kromě zraku) jeho tvar, můžeš ho poválet mezi rukama, cítíš jeho studený povrch? Můžeš k němu přivonět, potom se do něj pořádně zakousni. Vychutnávej si ho jeho šťavnatost, cítíš taky tvrdou slupku? Svůj zážitek přenes na papír.

cíle hodiny: Žáci dokážou vystihnout pomocí barev haptický vjem kulatosti jablka a vjem jeho chuti.

technika: malba temperou

práce dětí:

3/ Pečeme posvícenské pečivo

motivace: Žádné posvícení se neobešlo bez bohatě prostřeného stolu, kde kromě pečené kachny, zelí a knedlíků nechyběly ani sladké koláče a všelijaké cukroví. Protože si další hodinu budeme hrát na rodinnou hostinu, potřebujeme „napéct“ co nejvíce dobrot, aby se pod nimi stůl prohýbal. Kaširované koláče a dorty musí vypadat tak, aby se do nich všichni měli chuť zakousnout.

cíle hodiny: Žáci znají význam slova posvícení, dokážou formulovat, jak probíhalo a jaký mělo význam pro naše předky. Žáci dokážou používat techniku kaširování. Jsou schopni z kartonu a pomocí lepicí pásky zkonstruovat základní tvar objektu a následně tvar domodelovat novinovým papírem namáčeným v tapetovém lepidle. Jsou schopni z barevného papíru komponovat barevný povrch objektů.

technika: kaširování

materiál: karton, lepicí páska, noviny, lepidlo na tapety, barevné papíry

inspirace: časopis Appetit

*To je zlaté posvícení, to je zlatá neděle.
Máme maso a zas maso, k tomu kousek pečeně.*

*To je zlaté posvícení, to je zlaté pondělí.
Máme maso a zas maso, jako včera v neděli.
(z Čech)*

*Naše posvícení je ze všech posvíceníček
to nejposvíceníčkovatější posvíceníčko.
(z Čech)*

*O posvícení, všechno to voní,
tak jako v apatyce.
Tu voní jitrnice,
tam zase koláče z pece.
Ten kdo by nešel na posvícení,
ten je blázen přece.*

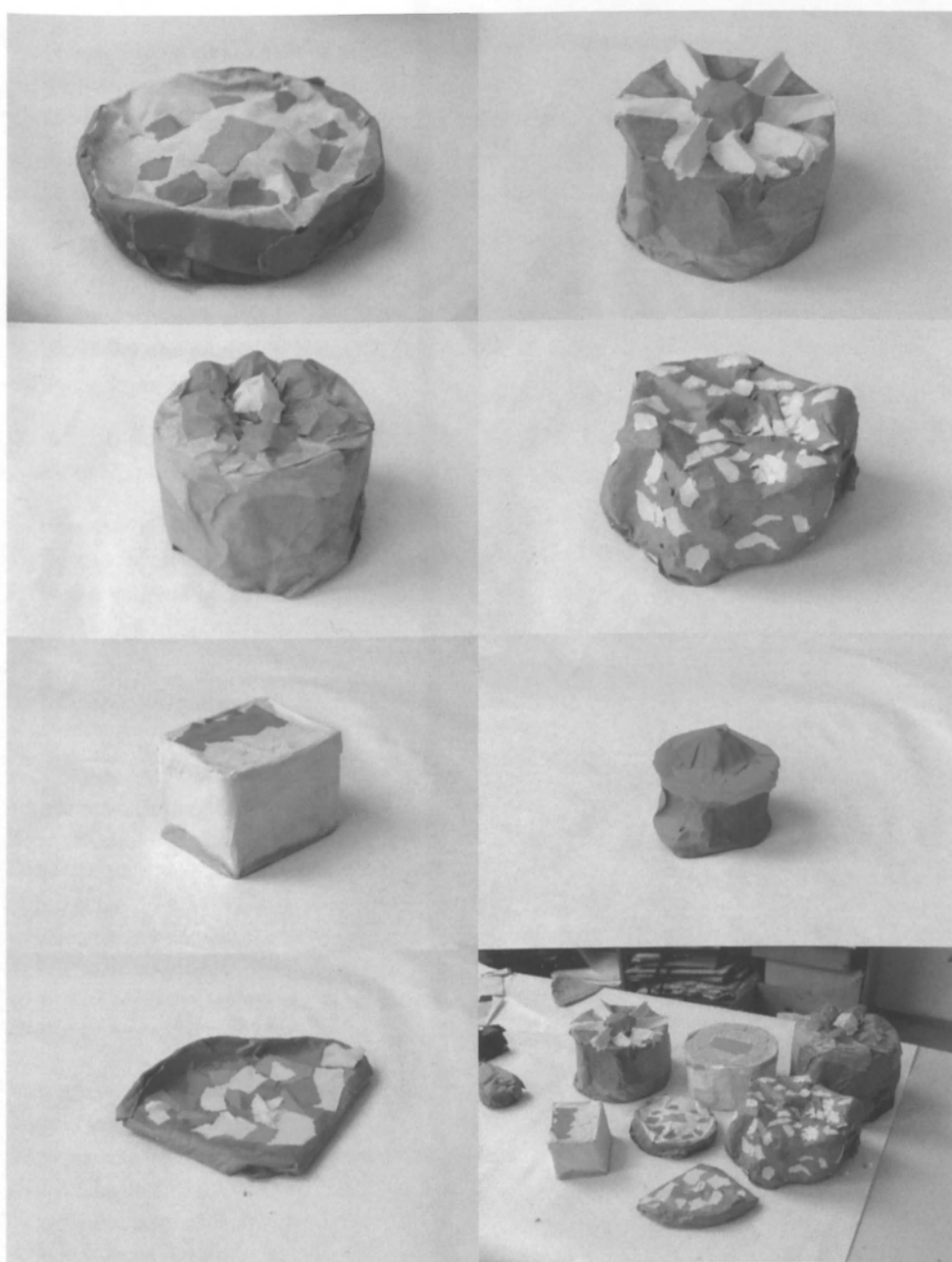
*Už máme posvícení, za dveřmi v síni.
Jdeme pro řezníka, ať bije svlní.
Voda se vaří, z měděnce skáče
a zejtra zas budeme dělat koláče.*

*A co jich napečeme, to po dvou pecích,
ty je pak rozneseš, Vašku, po strejcích.
Když přijdeš do domu, dej pozdravení:
že je zvem oba dva na posvícení.*

Claes Oldenburg: Floor Cake

práce dětí :

4/ Posvícenská hostina

motivace: Tvoji rodinu za chvíli přijde navštívit rodina tvé hodné tety, kterou jste dlouho neviděli a na kterou jste se všichni těšili. Jak se přivítáte? Jak bude probíhat sváteční oběd? Budete pořizovat rodinné fotografie? Rozdělte si role (maminka, tatínek, babička, děda, děti, teta, strýc a jejich děti, zvířata..) a zinscenujte krátký příběh. Ze všeho nejdříve je ale potřeba připravit stůl k svátečnímu obědu!

cíle 1. hodiny: Žáci dokážou z výstřižků jídel z časopisů a kaširovaných objektů z předešlé hodiny komponovat na jeden společný balicí papír, který představuje ubrus, rozmanitá jídla; kresbou tuší a dřívkem dokážou dotvářet další potřebné náležitosti, bez kterých se prostřený stůl neobejde (sklenice, talíře, příbory..). Jsou schopni spolupracovat na společné kompozici.

materiál: balicí papír, časopisy Apetit, nůžky, malované ovoce a kaširované objekty jídel z předešlých hodin, fotoaparát, krepový papír na kostýmy

cíle 2. hodiny: Každý z žáků je schopen si vyrobit z krepového papíru kostým pro svou roli, podle zadaných instrukcí jsou žáci schopni zinscenovat téma Rodinná hostina a představit ho druhé skupině spolužáků.

Inspirace: hudba Jablkoň, album Bláznivá (Indies, 2000), píseň Teta

Zítra přijedu
čekejte mě určitě k obědu
Zabijte husu
Jedu rychlíkem husu ráda se zelím a knedlíkem
Ahoj a pusu
Jó to jó přijede k nám tetička
Jó to jó to je zas radost
Jó to jó už se všichni těšíme
Jó to jó na tetu, na husu

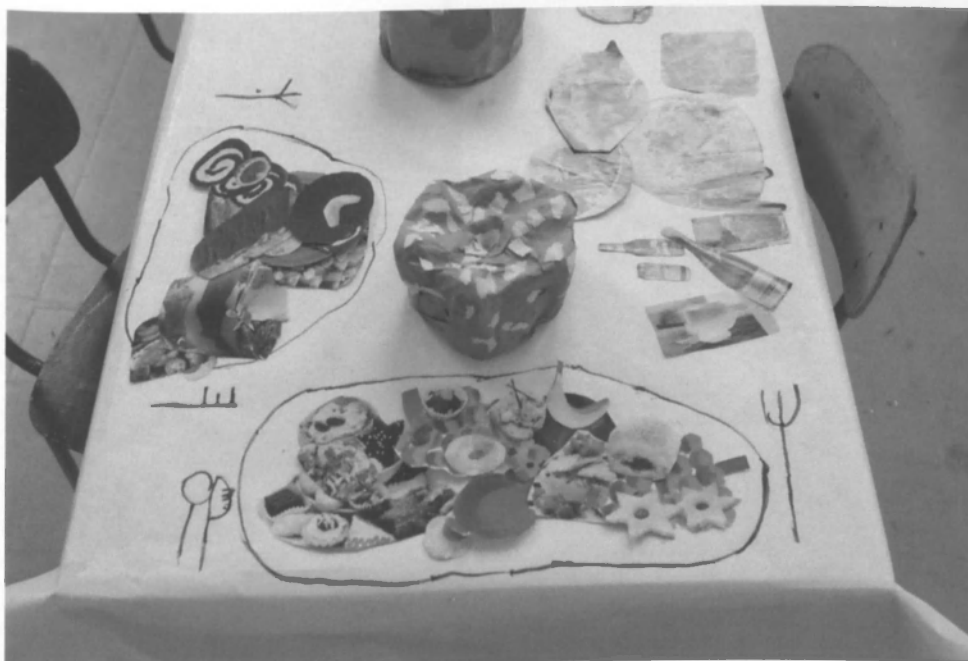
Hurá už je tu, pojdte všichni podívat se na tetu
Jak jí to sluší
Ta se povedla tak dobrou husu už jsem dlouho nejedla
No, na mou duši
Jó to jó něco jsem vám přivezla
Jó to jó srdečné pozdravy
Jó to jó dala bych si nakonec
Jó to jó kafičko moučníček

Teta už chce jít tak se pojdte všichni s tetou rozloučit
Teta už jede
Husa mi chutnala nejradši bych tady ještě zůstala
Ale to nejde
Jó to jó oběd už je v žaludku
Jó to jó žaludek v rychlíku
Jó to jó rychlík je teď na cestě
Jó to jó husa nám odjela

František Skála: Hostina

práce dětí :

5/ Sv. Václav - Sv. Martin

motivace: Víš, kdo byl sv. Václav a proč ho česká země uctívá jako svého patrona? Víš, kdo byl sv. Martin a proč se slaví jeho svátek? Příběhy se dají vyprávět i obrazovou formou. Už jsi někdy slyšel o kramářských písničkách? Komiks budeš znát určitě lépe. Umiš říct, jak je v komiksu používán text? Víš, v jakém druhu umění se s textem nakládá podobným způsobem? Život sv. Václava skončil jako drama a legenda o sv. Martinovi nese krásné poselství, nemyslíš? Vyber si jednoho z nich a pokus se ztvárnit jejich příběh komiksovou formou.

cíl hodiny: Žáci jsou schopni formulovat, v čem spočívá přednost a omezení komiksové formy. Žáci jsou schopni říct, kdo byl sv. Václav a sv. Martin a jaké zvyky se vážou k jejich svátku. Dokážou vymyslet krátký příběh inspirovaný postavou sv. Martina nebo sv. Václava a zachytit ho jako komiks do 4-8 obrazových políček. Jsou schopni uvažovat v intencích černé a bílé barvy.

materiál: papír formát A4, tuš, štětec, pero

inspirace:

Marjane Satrapi: Persepolis 2

Anke Feuchtenberger

František Skála: Velké putování Vlase a Brady

6/ Vyletěla duše z těla, žádnéj neví, kam letěla..

motivace: Ve Víně se povídávalo o šedivých mračnech, z nichž právě lila se spousta vody, asi takto: „ Duše utopenců, oběšených, zastřelených a vůbec těch, kteří se sami života zbavili, odsouzeny jsou za trest, že věčně vznášejí se nad zemí a drží mračna šedivá. Když v mračnech veliké množství vody se nahromadí a duše tíhy té již udržeti nemohou, umdlené povolají a na krajinu padá prudký liják. — Jednou, když blížily se k naší vesnici mraky, omdlel prý jeden sedlák. Po dlouhou dobu jej křísili; když se probal, vypravoval, že na nebi je veliký hluk, že tam dušičky nešťastníků, které nesou mračna, pokřikují jedna na druhou: „Drž!“ „Nepouštěj!“ a druhé že zoufale odpovídají: „Už nemohu.“ — Byl u nás také ve vsi starý Horák, ten měl všelijaké staré knihy, v nichž bylo mnoho všelijakých modliteb a zařikávání nemocí různých a všelikých pohrom. Jednou, když blížily se mraky ke vsi (bylo to přede žněmi), vyšel Horák za ves a zažehnával ze své knihy kvapem blížící se neštěstí. Mezi zažehnáváním pohlédl na oblohu a tu ke svému leknutí spatřil tam svou nebohou dceru, která se nedávno utopila. V tom také tři kapky krve ukáply na knihu. Ihned odešel Horák domů, vzal všechny knihy a hodil je do ohně, aby už žádný nemohl jich používat, ubohým duším muka a trápení prodlužovati, nutě je zařikáváním svým, aby ještě dále nosily těžké břemeno vody. Co všechno ještě na nebi viděl, nechtěl říci, ale nepřeje prý toho pohledu nikomu do nejdelší smrti.“ (zdroj www.ceske-tradice.cz)

cíl hodiny: Žáci dokážou interpretovat text výtvarnými prostředky, dokážou vystihnout barevnost scény, ilustrovat atmosféru příběhu.

technika: malba akvarelem, kresba tuší

materiál: papír A3, akvarelové barvy, tuš, dřívko

...
...
...
...
...

...
...
...

...
...

7/ Dušičky – paměť místa

motivace: Myslíš, že může mít místo svou duši? Jak si představuješ místo, které má svou duši? Může jím být i hřbitov? Čas Dušiček nás inspiruje k tomu, abychom navštívili zahrady Břevnovského kláštera a přilehlý hřbitov a nechali na sebe působit *genius loci*. Projevíme tomuto místu úctu tak, že z nalezených přírodních materiálů vytvoříme objekty, které se tímto prostředím inspiroují. Na závěr můžeme společně vytvořit instalaci z hořících svíček a v tichosti se s místem rozloučit.

cíle hodiny: Žáci dokáží z přírodních materiálů vytvořit objekt, který reaguje na dané místo, čímž mu dokážou projevit respekt a úctu. Jsou schopni reflektovat, jak na ně působí konkrétní místo.

technika: prostorová tvorba

materiál: nalezené přírodniny (kameny, listy, větvičky, rostliny, plody aj.)

inspirace:

Ivan Kafka

Andy Goldsworthy

František Skála

9/ Sv. Kateřina

motivace: Viš, kdo to byla sv. Kateřina, jaké atributy se k ní pojí? Za týden se konají kateřinské zábavy, už jsi o nich někdy slyšel? Na venkově jsou taneční zábavy velmi oblíbené u mladých i starších, obvykle na nich hraje nějaká místní kapela. I v Praze se dříve konaly Kateřinské zábavy. Také rádi tancujete? Uspořádejte pro své spolužáky z ostatních tříd takovou tancovačku, na kterou budete dlouho vzpomínat! Aby někdo přišel, musíte tuto informaci rozšířit, samozřejmě nejdříve pozvete spolužáky osobně, ale poutavý plakát by je mohl také přilákat. Viš, že máme v Čechách významné tvůrce plakátů, jejichž práce si cení i v zahraničí? Jakým způsobem pracuji s textem? Jaký význam zde má písmo a obraz? Jaké informace by na tvém plakátě neměly chybět?

cíle hodiny: Žáci jsou schopni navrhnout plakát na konkrétní akci. Dokážou citlivě kombinovat písmo a obraz. Jsou schopni říct, kdo byla sv. Kateřina a s jakými atributy je spojována, proč se konali na její svátek taneční zábavy.

technika: užitá grafika, počítačová grafika

materiál: kopie zobrazení svaté Kateřiny, nůžky, barevný papír, tuš, kopírka, Microsoft Word

inspirace: Český filmový plakát 20. století

9/ Kateřinská zábava

motivace: Doufejme, že jste svými plakáty na dnešní taneční zábavu nalákali co nejvíce spolužáků a že dneska bude zábava veselá! Vždyť je to také poslední zábava, kterou si před adventním půstem lidé mohli dovolit. Kateřinská zábava je ve znamení ženského práva, to znamená, že ženy se starají o celou organizaci, hudbu, vybírají si tanečníky. Móda je sice také ženskou doménou, ale ti nejslavnější módní návrháři jsou stejně muži. Na zábavu se sluší jaksepatří obléknout, a to platí jak pro holky, tak pro kluky, takže - pusť se do toho! Víš, jak se lidé na zábavu oblékali v minulých stoletích? Víš, jak vypadal kroj, který se nosil v Praze a ve středních Čechách? Můžete se nechat inspirovat nebo vytvořit zcela nový kroj 21. století. Návrháři mohou pracovat v týmu (jeden navrhuje, druhý mu slouží jako figurína – potom se role otočí), ale nezapomeň, že každý model musí být výjimečný originál! I šaty mohou být uměleckým dílem. Až budete se svými modely hotovi, nezbyvá než vyzdobit taneční sál a připravit se taneční rej! Soutěž sv. Kateřiny o nejlepšího tanečníka a tanečnici a nejlepší papírový model může začít!

cíle hodiny: Žáci dokážou kreativním způsobem zpracovávat papír a své nápady realizovat jako model šatů nebo módních doplňků. Jsou schopni pracovat v týmu.

technika: tvarování papíru

materiál: různé druhy papíru (krepový, novinový, balicí, toaletní, karton), lepidlo, izolepa, nůžky, drátek, provázek

inspirace: lidové kroje, móda z papíru

Povedené šaty se ale dají vytvořit i z netradičního materiálu. Co třeba toaletní papír? Ano, i z toho může být povedená módní kolekce. Dokázala to kanadská společnost na výrobu toaletních potřeb Cashmere ve spolupráci s módním studiem BT Couture. www.magazin.cz

Dívky v krojích k muzice a vdané ženy ve slavnostních krojích se špensry a cennými doplňky, kroje z okolí Prahy z poloviny 19. století

Ženské kroje všech generací, okolí Prahy

Dívka a muž ze středních Čech, kol. roku 1810

dívka: úprava hlavy s vínkem a jehlicemi, hluboce vystřižený kabátek, který nosily rovněž vdané ženy
muž: kratší kabát, modré punčochy, dobový široký klobouk

10/ Příběhy politého ubrusu

motivace: Protože nám po bujaré Kateřinské zábavě zbyla káva, čaj a ovocné šťávy, využijeme je jako netradiční výtvarný materiál. Víš, že kávou a čajem se dá malovat stejně jako akvarelovou barvou? Když chytne rozlitý čaj na sváteční ubrus, proč by nechytl na papír. My těchto zaschlých skvrn využijeme a budeme v nich hledat příběhy a osudy. Víš, že na sv. Ondřeje, který má v těchto dnech svátek, lidé věštili podobně jako na Vánoce svou budoucnost třeba z litého olova? My budeme věštit ze skvrn, co uschly na ubruse po naší minulé oslavě.

cíl hodiny: Žáci jsou schopni nalézat v rozmanitých skvrnách postavy, zvířata, rostliny aj., a dokážou kresbou zdůraznit jejich tvar. Žáci dokážou mezi jednotlivými postavami objevovat vztahy a využít je k napsání krátkého příběhu.

technika: dokreslovaná malba

materiál: papír A3, káva, čaj, sirup, štětec, pero

inspirace: Vladimír Boudník, André Masson

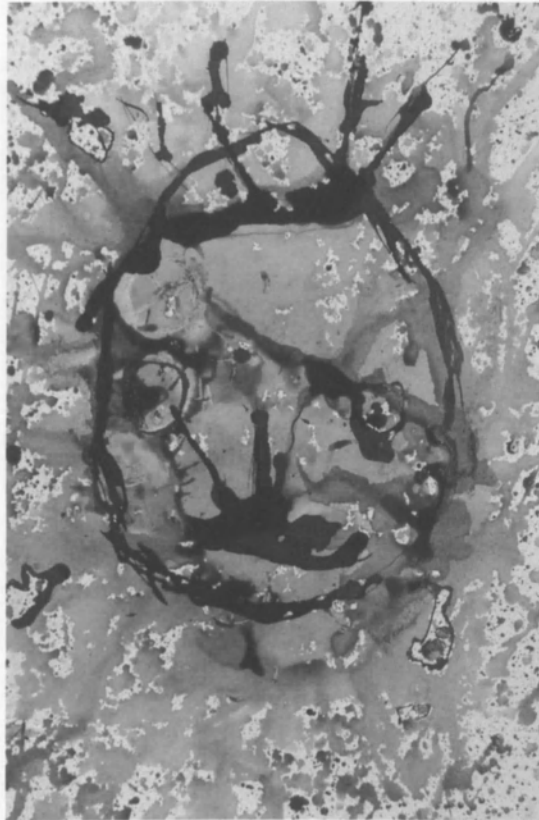
Vladimír Boudník

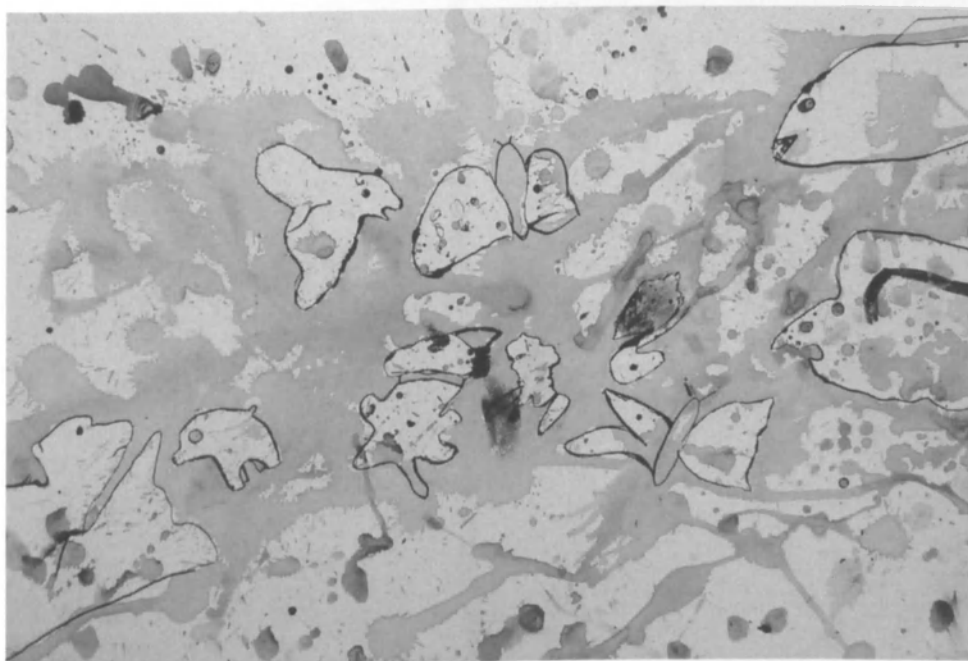
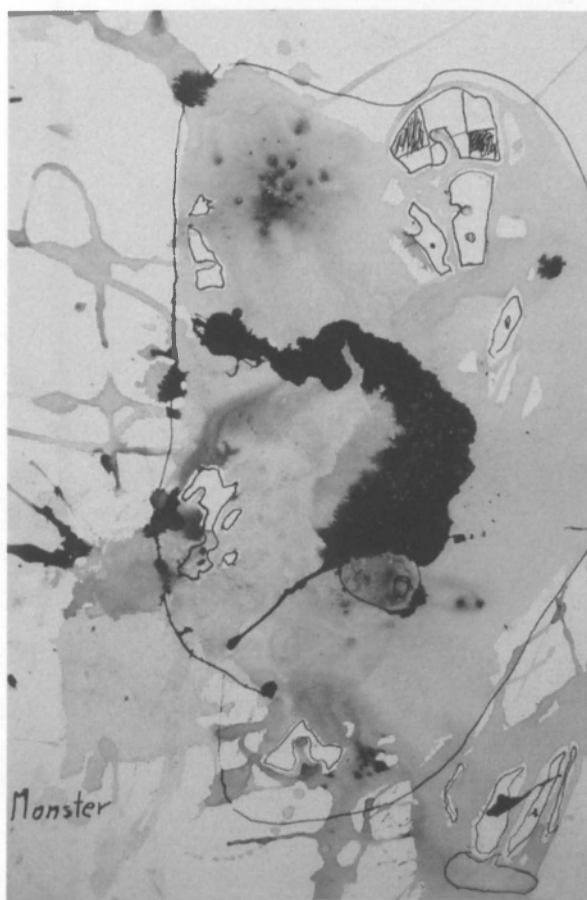
André Masson

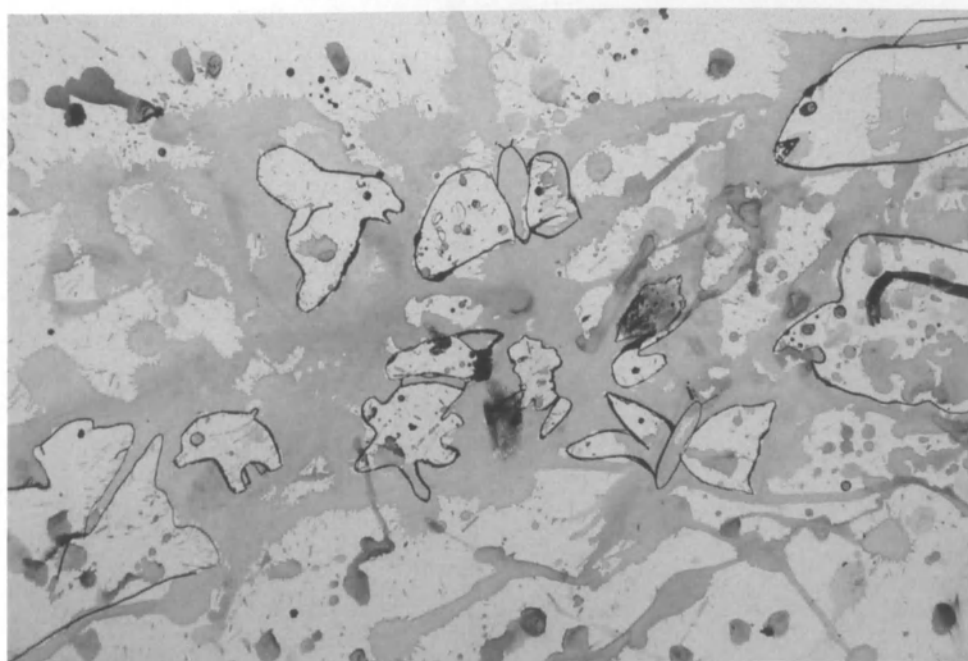
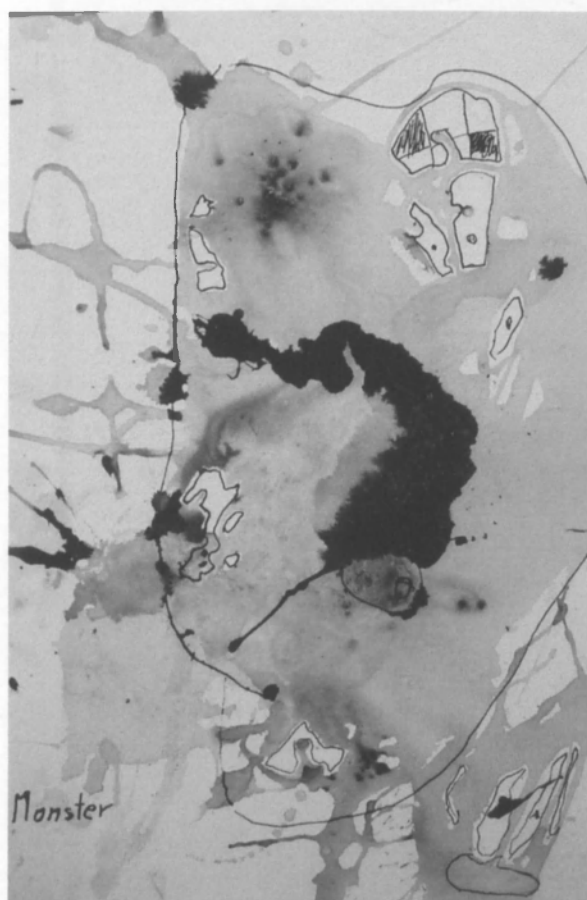
práce dětí :

práce dětí :

práce dětí:

VÝTVARNÁ ČÁST

Prosté motivy, tak bych nazvala svůj fotografický cyklus, který vznikl jako osobní reflexe mého pobytu na venkově. Na chalupu na Českomoravské vrchovině jezdím už několik let trávit letní prázdniny, víkendy, zavírám se tu při studiu ve zkouškovém období, vznikala tu i část mé diplomové práce. Chalupu považuji za svůj druhý domov. Protože na venkov jezdím ve svém volnu, mám čas se tu zastavit a dívat se kolem. Na první pohled se tu nic neděje, čas jako by se zastavil, člověka tu ve všední den téměř nepotkáte. Venkov mi dává zcela jiné podněty k přemýšlení než město – je přízpůsoben rozměrům člověka.

Fotky nevypovídají jen o místě, kde vznikly, ale vypovídají také o mé touze zaznamenat stav věcí, které mě bezprostředně obklopují. Fotila jsem v okruhu území, které dobře znám, na místech, kam jsem byla schopna dojít pěšky. Můj soubor by měl vyjadřovat postoje člověka, který je udiven realitou, jež ho obklopuje. Je známé, že nedokážeme nahlížet své bezprostřední okolí objektivně, dokud z něho nevystoupíme. Já jsem se ho snažila nahlédnout skrze fotoaparát a následně vyhodnocovat.

Protože jsem fotila na místech, která dobře znám, ale kde trvale nežiji, ocitla jsem se přesně na pomezí známého a neznámého světa, na hranici, která vymezuje minulost a současnost, která rozděluje posvátné a profánní, blízké a cizí. Tato kritéria mi byla vodítkem při výběru fotek do konečného souboru.

Fotografie, jak o ní uvažuje Roland Barthes⁵², se skládá ze dvou rovin. Nazývá je studium a punctum. Z hlediska studia nám fotografie říká jen to, co na ní vidíme, zůstává pouhým otiskem skutečnosti. Avšak teprve když se v daném obraze setká přítomnost s naší minulou zkušeností, může dojít k něčemu, co Barthes nazývá punctem, teprve skrze něj nás může fotografický obraz oslovit, vnitřně zasáhnout. Mé fotky jsou ve smyslu Barthesovského studia popisem toho, co člověk běžně může na současném venkově vidět. Punctum není zřejmě na první pohled, mé snímky nejsou šokující, ani jimi nechtějí být, chci svými fotkami zasáhnout nenásilně, možná budou moci oslovit jen ty, kteří se jim otevřou a budou ochotni vstoupit do tohoto světa. Chci v oněch „prostých motivech“ divákovi nabídnout pohled do světa, který je ohraničen humny, do světa, z něhož každý vychází, ale málokdo v něm touží setrvat. Nafotila jsem několik filmů a intuitivně pak volila výběr fotek, které vykrystalizovaly do konečné fáze souboru.

Svým souborem bych také chtěla přispět k diskuzi, čím je fotografie dnes. Jestli vůbec má ještě smysl mluvit o Barthesovi v době, kdy fotografie už své místo v umění uhájila a kdy současné tendence směřují „za fotografii“. Autorská dvojice Jasanský – Polák, která věnovala tématu vesnice celý soubor *Vesnice*, vesnická rekonstrukce je toho důkazem. Český venkov se stal tématem řady fotografů, jejich sociálními aspekty se zabýval dokumentarista Jindřich Štreit.

---

⁵² BARTHES, R. *Světlá komora*

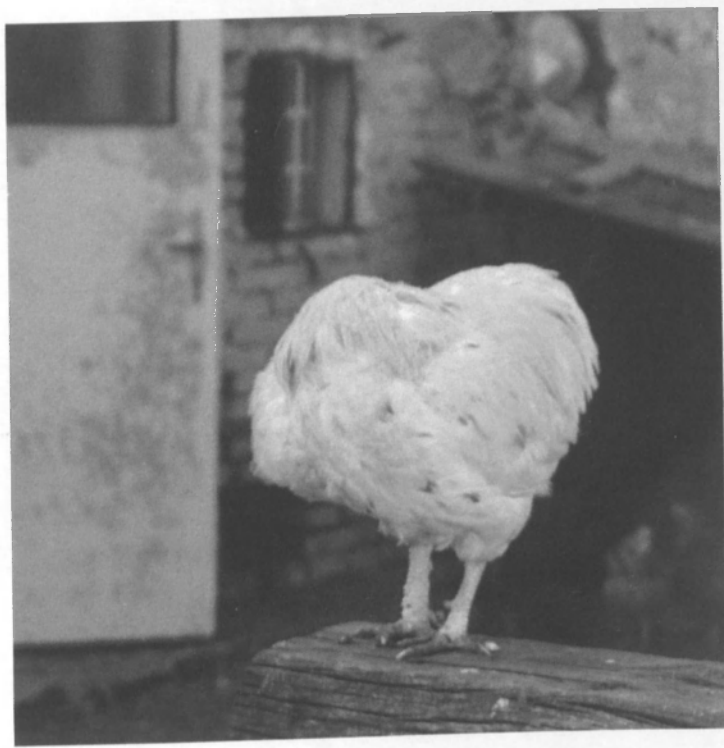

POUŽITÁ LITERATURA:

- BLAŽEK, B. *Venkov, města, média*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, ISBN 80-85850-59-1.
- BLAŽEK, B. *Venkovy*. Brno: Era, 2004, ISBN 80-86517-90-X.
- BARTHES, R. *Světlá komora*, Praha: Fra, 2005. ISBN 80-86603-28-8
- ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, ISBN 80-85795-11-6.
- FROMM, E. *Mít, nebo být?* Praha: Aurora, 2001, ISBN 80-7299-036-5.
- FULKOVA, M. *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník a víceletá gymnázia*. Praha: Fortuna, 1997, ISBN 80-7168-382-5.
- FLIEDER, B., FIALA, T.: Tradiční rodina u nás může ožít. Lidové noviny, 2007, roč. 21, č. 37, s. 14
- BĚLOHRADSKÝ, V. *Myslet zeleň světa (Rozhovor s Karlem Hviždálou)*, Praha: Mladá fronta, 1991, ISBN 80-204-0239-X.
- KOHÁK, E.: *Zelená svatozář*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1998, ISBN 80-85850-63-X.
- KOMÁREK, S.: *Příroda a kultura – Svět jevů a svět interpretací*, Praha: Academia, 2008, ISBN 978-80-200-1582-2.
- HORSKÁ, P.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha, Litomyšl: Paseka, 2002, ISBN 80-7185-409-3.
- HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*, Praha: NLN, 1997, ISBN 80-7106-195-6.
- JASANSKÝ, L. POLÁK, M. *Vesnice*, Praha: Divus, 2004, ISBN 80-86450-34-1.
- KAPLÁNEK, M. Chápání volného času v dějinách a současnosti X/07 - přednáška TF JCU
http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/getfile.php?filenameex=pomucka
- LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISNB 80-7106-525-0.
- LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové kroje z České republiky*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, ISBN 80-7106-293-6.
- LAPKA, M.; GOTTLIEB, M. *Ročník a krajina*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, ISBN 80-85850-83-4.
- LE GOFF, J. *Encyklopedie středověku*, Praha: Vyšehrad, 2002, ISBN 80-7021-545-3.

- LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*, Brno: VERONICA a Hnutí DUHA, 1994, ISBN 80-85368-18-8.
- LIBROVÁ, H. *Láska ke krajině?* Brno: Blok, 1988, ISBN 47-009-88.
- LOLEK, J. *Rok v naší chalupě*. Praha: JANUA, 2005, ISBN 80-86859-01-0.
- McLUHAN, H.M. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2000, ISBN 80-7217-128-6.
- MOLDAN, B.: *Příroda a civilizace: životní prostředí a rozvoj lidské civilizace*, Praha: SPN, 1997, ISBN 80-04-26434-4.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, Brno: Blok, 1990. ISBN 47-004-90.
- NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-397-3.
- OHLEK, N. *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany: H+H, 2001, ISBN 80-86022-69-2.
- PETŘÁŇ, J.; PETŘÁŇOVÁ, L. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha: Set Out, 2000, ISBN 80-86277-08-9.
- ROESELLOVÁ, V.: *Linie, barva a tvar*, Praha: Sarah, 2004, ISBN 80-902267-5-2.
- SATRAPI, M. *Persepolis 2*, Praha: BB/art, 2007, ISBN 978-80-7381-092-4.
- SKÁLA, F.: *Velké putování Vlasa a Brady*, Praha: Divus, 1997. ISBN 80-86450-18-X
- SOBOTKOVÁ, I.: *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-559-8.
- SOKOL, J. *Člověk a náboženství*, Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-886-4.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*, Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.
- ŠTREIT, J. *Vesnice je svět*, Praha: Arcadia, 1993, ISBN 80-901423-5-4.
- UŽDIL, J. *Mezi uměním a výchovou*, Praha: SPN, 1988.
- VANČÁT, P., FREIBERG, J. *Fotografie??* Klatovy: Galerie Klatovy-Klenová, 2004, ISBN 80-85628-98-8
- VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století)*. Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7203-116-3.
- VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*, Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01356-8.
- ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006, ISBN 80-7021-624-7.